



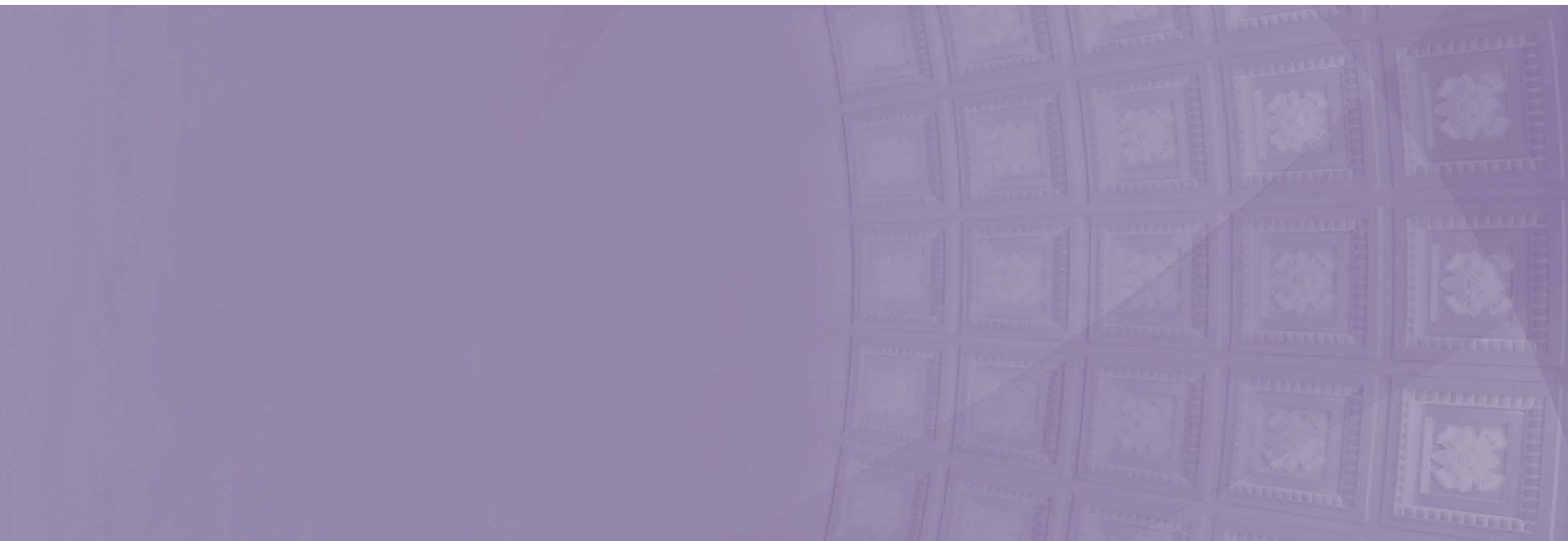
GODINA
HRVATSKE
NARODNE
BANKE


Pregledi

Trgovinski tijekovi između Hrvatske i inozemstva od ulaska u EU do izbijanja pandemije koronavirusa

Gorana Lukinić Čardić, Domagoj Šelebaj

Zagreb, listopad 2021.





Autori zahvaljuju Maji Bukovšak, Miljani Valdec, članovima Uredništva, drugim kolegama iz Hrvatske narodne banke i sudionicima 38. Ekonomske radionice održane 21. travnja 2021. na korisnim prijedlozima.

O autorima
Gorana Lukinić Čardić
Hrvatska narodna banka
E. gorana.lukinic@hnb.hr

Domagoj Šelebaj
Hrvatska narodna banka
E. domagoj.selebaj@hnb.hr

Abstract

After joining the EU in 2013, Croatian merchandise trade rose sharply due to easier access to the common market, with significant contribution of exports growth to the recovery after the long recession. The growth of exports was widespread among different product categories and mainly oriented towards the common European market. Trade openness increased, accompanied by increasing share of Croatian exports in the world and European markets. The export structure also improved. Revealed comparative advantage indicators in higher value-added products improved, export sophistication and complementarity of exports with the European demand increased, intra-industry trade strengthened, while product and geographical concentration declined. All this indicates that at the onset of the new crisis caused by the coronavirus pandemic Croatian export sector was more resilient than in the case of the global financial crisis of 2008/2009, although Croatia, despite positive developments after 2013, still lags behind other CEE countries in terms of export volume and structure.

Keywords: merchandise trade, Croatia's accession to the EU, export sophistication, intra-industry trade, export concentration

JEL: F14, F15, F40

Sažetak

Nakon ulaska u EU 2013. godine hrvatska je robna razmjena snažno porasla zbog lakšeg pristupa zajedničkom tržištu, a rast je robnog izvoza znatno pridonio oporavku nakon dugotrajne recesije. Rast robnog izvoza bio je široko rasprostranjen među proizvodnim kategorijama i uglavnom orijentiran na zajedničko europsko tržište. Usto, povećala se trgovinska otvorenost, praćena porastom udjela hrvatskog izvoza na svjetskom i europskom tržištu. Poboljšala se i struktura izvoza. Tako se primjećuje poboljšanje pokazatelja izraženih komparativnih prednosti u skupinama proizvoda više dodane vrijednosti, rast sofisticiranosti izvoza i usklađenosti izvoza s europskom potražnjom, jačanje unutarsektorske trgovine, kao i smanjenje proizvodne i geografske koncentracije robnog izvoza. Sve to upućuje na to da je izvozni sektor novu krizu izazvanu pandemijom koronavirusa dočekao otporniji nego u slučaju svjetske financijske krize 2008./2009., iako Hrvatska, unatoč pozitivnim kretanjima nakon 2013., i nadalje obujmom i strukturom izvoza zaostaje za drugim zemljama SIE-a.

Ključne riječi: robna razmjena, ulazak Hrvatske u EU, sofisticiranost izvoza, unutarsektorska trgovina, koncentracija izvoza

JEL: F14, F15, F40

Sadržaj

Abstract.....	3
Sažetak.....	4
1. Uvod.....	7
2. Pregled literature.....	8
2.1. Ex ante ocjene učinaka pristupanja EU-u.....	8
2.2. Ex post analize robne razmjene Hrvatske s inozemstvom.....	9
3. Promjene trgovinskih uvjeta i statističkog praćenja robne razmjene.....	10
4. Dinamika hrvatske robne razmjene nakon ulaska u EU.....	13
4.1. Globalni trgovinski tijekovi i relativni položaj Europske unije.....	13
4.2. Dinamika robne razmjene Hrvatske s inozemstvom.....	16
4.3. Trgovinska otvorenost zemalja SIE-a.....	20
4.4. Promjena tržišnih udjela.....	21
5. Struktura hrvatske robne razmjene nakon ulaska u EU.....	24
5.1. Proizvodna struktura hrvatske robne razmjene.....	24
5.1.1. Struktura izvoza prema tehnološkoj i faktorskoj intenzivnosti.....	24
5.1.2. Sofisticiranost izvoza.....	28
5.1.3. Koncentracija izvoza.....	29
5.1.4. Unutarsektorska trgovina.....	31
5.1.5. Usklađenost strukture izvoza s potražnjom iz EU-a.....	37
5.2. Geografska struktura hrvatskoga robnog izvoza.....	38
6. Zaključna razmatranja.....	40
Literatura.....	41
Dodatak.....	45

Prilog 1. Usporedba podataka o robnoj razmjeni Hrvatske s inozemstvom prema vanjskotrgovinskoj i platnobilančnoj statistici.....	47
---	----

1. Uvod

Uoči ulaska Hrvatske u Europsku uniju (EU) smatralo se kako će pozitivni ekonomski učinci, prije svega pristupanjem zajedničkom tržištu i povlačenjem sredstava iz fondova EU-a, nadmašiti negativne učinke, uglavnom povezane s izlaskom iz Srednjoeuropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (engl. *Central European Free Trade Agreement*, Cefta). Međutim, kvantifikaciju mogućih učinaka otežavala su tadašnja relativno nepovoljna kretanja u svjetskom gospodarstvu, koje se još suočavalo s posljedicama ekonomske krize, pa se u takvim uvjetima očekivanja nisu mogla zasnivati na iskustvima drugih zemalja Srednje i Istočne Europe (zemlje SIE-a) koje su pristupale EU-u u znatno drugačijem makroekonomskom okružju.

Glavni je cilj rada dokumentirati i analizirati trgovinske tijekove između Hrvatske i inozemstva u razdoblju od pristupanja EU-u do izbijanja pandemije koronavirusa. Empirijska se analiza u radu ne zasniva na utvrđivanju uzročno-posljedične veze, a promjene uočene u hrvatskoj robnoj razmjeni ne mogu se povezati isključivo s učincima članstva u EU-u, ali provedena analiza pokazuje kako su nakon ulaska u EU udjeli hrvatskog izvoza na svjetskom i europskom tržištu porasli, a primjećuju se i pozitivne promjene u strukturi izvoza u smislu smanjenja proizvodne i geografske koncentracije izvoza, potom rasta izraženih komparativnih prednosti u skupinama proizvoda više dodane vrijednosti, sofisticiranosti izvoza i usklađenosti izvoza s potražnjom iz EU-a, kao i jačanja unutarsektorske trgovine i sl. Rast robnoga izvoza tako je uvelike pridonio oporavku Hrvatske od dugotrajne recesije nakon izbijanja svjetske financijske krize i ostvarivanju viška na tekućem i kapitalnom računu platne bilance.

Rad je strukturiran na način da se nakon opisa postojeće literature opisuju promjene trgovinskih uvjeta i načina statističkog praćenja hrvatske robne razmjene nakon ulaska u EU te sistematiziraju razlike između podataka prema vanjskotrgovinskoj i platnobilančnoj statistici. Potom se u analitičkom dijelu rada donose osnovna obilježja dinamike i (proizvodne i geografske) strukture robne razmjene između Hrvatske i inozemstva. Usporedbom trgovinskih pokazatelja s drugim zemljama SIE-a ocjenjuje se u kojoj je mjeri Hrvatska uspjela iskoristiti prednosti zajedničkog tržišta i smanjiti relativno zaostajanje za usporedivim zemljama kada je riječ o volumenu i kvaliteti trgovinskih tijekova u recentnim godinama. Empirijska analiza trgovinskih tijekova završava s 2019. godinom, odnosno prije izbijanja pandemije koronavirusa, tako da ujedno daje uvid u glavna obilježja međunarodne trgovine s kojima je Hrvatska ušla u novu krizu, upućujući na određene manjkavosti i ranjivosti, ali i, s druge strane, pruža osnovu za ocjenu da je hrvatski izvozni sektor novu krizu dočekao spremniji nego u slučaju svjetske financijske krize 2008./2009.

2. Pregled literature

2.1. Ex ante ocjene učinaka pristupanja EU-u

Unatoč znatnim promjenama koje je pristupanje EU-u značilo za domaće gospodarstvo, u razdoblju prije ulaska Hrvatske u EU izostao je veći broj stručnih i znanstvenih radova o procjenama mogućih učinaka pristupanja EU-u na hrvatske trgovinske tijekove. U ovom se poglavlju sažimaju glavni zaključci objavljenih radova, a iz kojih je vidljivo kakva su bila osnovna očekivanja od ulaska u EU kada je riječ o međunarodnoj trgovini.

Najsveobuhvatnija rasprava o različitim gospodarskim i društvenim aspektima pridruživanja Hrvatske EU-u može se naći u četiri sveska koje je prije otvaranja pregovora i u prvim godinama pregovora o pridruživanju bila uredila Ott (2003., 2004., 2005., 2006.). Tada su, fokusirajući se na međunarodnu trgovinu i pristupanje zajedničkom tržištu, Boromisa i Mikić (2003.) zaključili, na osnovi rezultata testiranja gravitacijskog modela¹, da bi liberalizacija trgovine s državama članicama EU-a dovela do većeg rasta nacionalnog blagostanja u odnosu na liberalizaciju trgovine sa zemljama Cefte i zapadnog Balkana, unatoč geografskoj blizini tih zemalja, a što bi bilo još izraženije nakon proširenja EU-a. Nakon proširenja EU-a 2004. na zemlje SIE-a Boromisa (2005.) je istaknula kako su time za Hrvatsku mogući ekonomski učinci integracije porasli (u odnosu na integraciju u zajednicu 15 država članica), ali je ostvarivanje potencijalnih pozitivnih učinaka jednostavnijeg pristupa zajedničkom tržištu ograničeno nepovoljnom proizvodnom i izvoznom strukturom domaćega gospodarstva sa znatnim udjelom tradicionalnih proizvoda (poput tekstilne i drvne industrije), kao i sposobnošću domaćih poduzetnika da se nose s konkurentskim pritiscima na tržištu EU-a.

Smatralo se kako će pozitivni učinci ulaska u EU proizlaziti iz, među ostalim, ukidanja preostalih carinskih i necarinskih prepreka između Hrvatske i EU-a, ušteda zbog ukidanja granične kontrole prema zemljama EU-a, boljih uvjeta za uspostavu poslovnih i vlasničkih prekograničnih veza poduzetnika, većih mogućnosti izvoza u treće zemlje s kojima je EU uspostavio preferencijalne trgovinske aranžmane, kvalitetnijih i jeftinijih proizvoda i usluga na hrvatskom tržištu, kao i mogućnosti da hrvatski proizvodi dobiju oznaku “proizvedeno u EU-u”. S druge strane, glavnim negativnim posljedicama članstva smatrali su se smanjenje carinskih prihoda, troškovi restrukturiranja i rizik pogoršanja poslovanja za manje konkurentne domaće poduzetnike te pogoršanje uvjeta

¹ Također primjenom gravitacijskog modela Šošić i Vujčić (2005.) identificirali su izraženu pristranost hrvatske robne razmjene prema bivšim jugoslavenskim republikama, kao i pristranost prema uvozu iz zemalja SIE-a, dok je Bilas (2007.) ispitujući odrednice trgovinskih tijekova između Hrvatske i EU-a zaključila da će nakon ulaska u EU Hrvatska uglavnom trgovati s većim i manje udaljenim državama članicama.

razmjene sa zemljama Cefte (IMO, 2012.; Štulec i sur., 2014.; Švaljek, 2013.). Gubitak preferencijalnog položaja na tržištu Cefte često se spominjao kao jedna od negativnih posljedica ulaska u EU, a Ćudina i Sušić (2013.) pokazali su da su najosjetljivije industrije duhanska, mesna i konditorska. Međutim, istodobno su skrenuli pozornost da su nove države članice koje su u EU ušle 2004. i 2007. gubitak preferencijalnih tržišta nadomjestile pojačanim izvozom u postojeće članice i na treća tržišta, što bi u slučaju Hrvatske mogle otežati drugačije gospodarske prilike u okružju, slaba konkurentnost i nepovoljna geografska koncentracija hrvatskog izvoza.

Među rijetkim radovima s kvantifikacijom procijenjenih učinaka ulaska u EU na trgovinske tijekove valja izdvojiti nalaze EIZG (2007.) i Holznera (2013.). EIZG (2007.) je pomoću modela opće ravnoteže pokazao kako su dugoročni pozitivni učinci pristupanja zajedničkom tržištu na rast izvoza znatno veći od utjecaja na rast potrošnje i BDP-a, s time da su ti učinci mnogo snažniji uzmu li se u obzir institucionalne reforme.² Procijenjeno je da bi izvoz nakon petnaestak godina članstva mogao biti za gotovo 57% veći u odnosu na scenarij ostanka izvan EU-a. Malo kasnije, Holzner (2013.) je primjenom globalnoga simulacijskog modela ocijenio da bi ulazak u EU odnosno izlazak iz Cefte zbog smanjenja carina mogli rezultirati blagim padom cijena i outputa u kratkome roku, ali taj bi gubitak mogao nadoknaditi pozitivan učinak povlačenja sredstava iz fondova EU-a. Fokusirajući se na trgovinu, autor je procijenio da bi udio EU-a u hrvatskom izvozu mogao porasti za 2,2 postotna boda, dok bi udio izvoza u zemlje Cefte i treće zemlje mogao pasti za 0,7 odnosno 1,5 postotnih bodova.

2.2. Ex post analize robne razmjene Hrvatske s inozemstvom

Prije pregleda radova koji ispituju učinke hrvatskog članstva u EU-u na vanjskotrgovinske tijekove, valja se podsjetiti dijagnostike konkurentnosti domaćega gospodarstva koju je po ulasku u EU predstavila Europska komisija (2015.). Njezini su analitičari skrenuli pozornost na slaba hrvatska izvozna ostvarenja i nisku izvoznu bazu u odnosu na druge zemlje SIE-a. Razmatranjem različitih pokazatelja strukturnih obilježja hrvatskog izvoza pokazalo se, među ostalim, da Hrvatska ima znatno viši udio izvoza radno intenzivnih ili sirovinski intenzivnih proizvoda, dok je udio izvoza kapitalno intenzivnih proizvoda i proizvoda utemeljenih na istraživanju i razvoju znatno slabiji nego kod usporedivih zemalja.

Brzo nakon pristupanja Hrvatske EU-u uočeno je intenziviranje trgovinskih tijekova. Analizirajući strukturu promjena u hrvatskoj vanjskotrgovinskoj bilanci, Globan (2018.) je ključnim činiteljem preokreta od neto uvoznika do neto izvoznika robe i usluga

² Znatno veći utjecaj institucionalnih reformi od pristupanja zajedničkom tržištu objašnjava se time što unaprjeđenja institucionalnog okružja podjednako djeluju na sve sektore gospodarstva, dok se učinci pristupanja zajedničkom tržištu razlikuju po sektorima, a u nekima su relativno slabi.

izdvojio ubrzani rast robnoga izvoza, a ne turizma, zahvaljujući istodobnom povoljnom djelovanju triju činitelja: ulazak u EU i posljedično lakši pristup izvoznika europskom tržištu, gospodarski oporavak partnera iz europodručja koji je prethodio oporavku hrvatskoga gospodarstva te izražena realna efektivna deprecijacija kune. Buturac i sur. (2019.) razmatrali su kretanje izvoza prerađivačke industrije primjenjujući, među ostalim, metodu konstantnih tržišnih udjela (engl. *constant market shares*) te su zaključili da je rast izvoza nakon ulaska u EU istodobno bio praćen zamjetnim porastom konkurentnosti, za razliku od razdoblja nakon recesije pa sve do ulaska u EU. Povoljno su na porast izvozne konkurentnosti djelovali, prije svega, veća orijentiranost prema dinamičnijim tržištima, posebice europskim, te rastuća specijalizacija u izvoznim proizvodima s većom komponentom dodane vrijednosti.

Utjecaj članstva u EU-u na hrvatsku vanjsku trgovinu ekonometrijski su istražili Ranilović (2017.) te Orsini i Perić (2021.). Ranilović (2017.) je primjenom gravitacijskog modela potvrdila povoljan utjecaj pristupanja EU-u na hrvatski robni izvoz, dok ono ne čini signifikantnu odrednicu domaćeg uvoza. Pritom je utjecaj članstva u EU-u na hrvatski robni izvoz bio snažniji od utjecaja na izvoz usluga. S druge strane, utjecaji Cefte i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju uglavnom se nisu pokazali kao signifikantni činitelji robne razmjene ili su čak imali neočekivani negativan predznak. Orsini i Perić (2021.) pokazali su na osnovi procjene funkcije izvozne potražnje da je ulazak u EU rezultirao strukturnim porastom elastičnosti, što upućuje na veću povezanost s ekonomskim kretanjima u EU-u.

Naposljetku, Šelebaj (2020.) je pokazao da je članstvo u EU-u rezultiralo i promjenama strukturnih obilježja izvoznih poduzeća iz prerađivačke industrije. Naime, nakon pristupanja EU-u povećao se relativni udio izvoznih poduzeća u populaciji, uz primjetan rast izvozne intenzivnosti. Zahvaljujući izvoznicima nakon ulaska u EU porasla je produktivnost prerađivačke industrije, a rastu agregatnog izvoza sve su više počela pridonositi mala i srednja poduzeća. Osim toga, prednost izvoznika u odnosu na neizvozna poduzeća po produktivnosti dodatno se povećala.

3. Promjene trgovinskih uvjeta i statističkog praćenja robne razmjene

Primanjem u punopravno članstvo Hrvatska je postala dijelom jedinstvenoga carinskog područja EU-a, što je podrazumijevalo promjenu uvjeta trgovanja s drugim članicama, kao i trećim zemljama. S jedne strane, trgovanje s drugim članicama EU-a oslobođeno je obveze provođenja carinskih formalnosti, što je pojednostavnilo proces prekograničnoga kretanja robe i time primjetno smanjilo troškove prekograničnog poslovanja. Tako se prema podacima Svjetske banke u Hrvatskoj prosječan broj dana za otpremu izvozne robe smanjio s 26 dana u 2005. odnosno 20 dana u 2012. na 16

dana u 2014. godini. Iako je to još uvijek bilo nepovoljnije od prosjeka članica EU-a (12 dana), zasigurno je pridonijelo rastu hrvatskog izvoza nakon ulaska u EU. Osim što su domaći izvoznici dobili slobodan pristup zajedničkom tržištu, Hrvatska je preuzela trgovinske sporazume koje je EU sklopila s trećim zemljama. S druge strane, ulaskom u EU prestali su vrijediti sporazumi o slobodnoj trgovini koje je Hrvatska ranije potpisala. Tako se otada trgovina sa zemljama Cefte odvija prema odrednicama koje su pojedine zemlje dogovorile s EU-om u svojim sporazumima o stabilizaciji i pridruživanju, a postupno su između tih zemalja i država članica EU-a, kao kod prethodnih valova proširenja, potpisani i dodatni protokoli kojima se ti sporazumi prilagođavaju proširenju EU-a na Hrvatsku.³

Ukidanje graničnih kontrola i carinskih formalnosti nakon ulaska u EU pojednostavnilo je i ubrzalo trgovinske tijekove, ali je istodobno otežalo statističko praćenje trgovine. Trgovina s drugim državama članicama EU-a više se nije mogla pratiti putem jedinstvenih carinskih deklaracija (JCD), koje su zadržane samo za trgovinu s trećim zemljama. Umjesto toga, trgovina s ostalim državama članicama počela se pratiti putem novog istraživanja Intrastata, koji počiva na izravnom prikupljanju podataka od poslovnih subjekata koji trguju s drugim članicama.⁴ Promijenila se i metodološka osnova za praćenje robnog uvoza prema zemljama, pri čemu se za uvoz iz trećih zemalja primjenjuje načelo zemlje podrijetla, a za uvoz (primitke) iz država članica EU-a načelo zemlje otpreme.⁵

Još je važnije spomenuti da je jednostavnije prekogranično trgovanje olakšalo poslovanje ne samo rezidentima nego i nerezidentima. Nerezidentna poduzeća nemaju sjedište u Hrvatskoj, ali su registrirana za potrebe obračuna poreza, nemaju proizvodne kapacitete, a aktivnosti su im ograničene na trgovinu. Poslovanje nerezidentnih poduzeća bilo je prije ulaska u EU vrlo ograničeno, a nakon ulaska u EU njihova se prekogranična trgovina intenzivirala. Kako bi se pokušalo utvrditi u kojoj je mjeri rastu hrvatskoga robnog izvoza nakon ulaska u EU pridonijela trgovina nerezidentata, uspoređuju se kretanja u međunarodnoj trgovini prema podacima vanjskotrgovinske (DZS) odnosno platnobilančne (HNB) statistike (Slika 1.). Naime, iako se platnobilančni podaci o prihodima i rashodima na računu robe zasnivaju na DZS-ovim

³ Dodatni protokoli s Albanijom i Makedonijom primjenjuju se od srpnja 2013., sa Srbijom od kolovoza 2014., s Crnom Gorom od prosinca 2014., a s BiH od veljače 2017. godine.

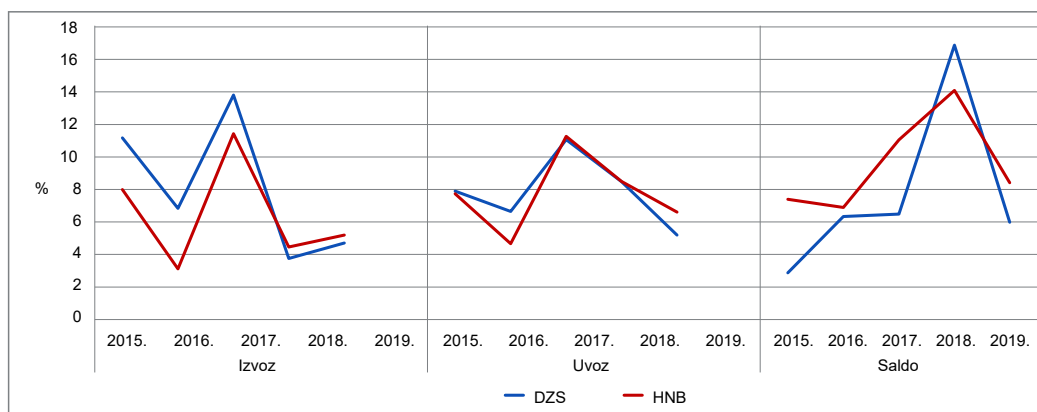
⁴ U sklopu Intrastata rabe se obrasci s manjim brojem stavki u odnosu na JCD, pa tako, primjerice, više nije dostupna statistika o valutnoj strukturi robnog izvoza i uvoza u trgovini s drugim državama članicama EU-a. Međutim, i nadalje postoje sve najvažnije stavke koje su DZS-u potrebne za izradu vanjskotrgovinske statistike.

⁵ Zbog toga podaci o strukturi uvoza po zemljama od srpnja 2013. nisu usporedivi sa starijim podacima. Primjerice, roba koja je iz Kine najprije dopremljena u Nizozemsku, a zatim u Hrvatsku, prema Intrastatu se evidentira kao uvoz iz Nizozemske, a prije ulaska Hrvatske u EU takva se transakcija knjižila kao uvoz iz Kine. Slijedom toga, povećao se udio uvoza iz država članica nauštrb smanjenog uvoza iz trećih zemalja. Učinci promjene metodologije na geografsku strukturu robnog uvoza prikazani su na Slici D1. u Prilogu, iz koje je očito kako se najviše povećao udio Austrije, Slovenije i Mađarske, dok se, s druge strane, primjetno smanjio udio Kine.

podacima robne razmjene s inozemstvom, oni se korigiraju po nekoliko osnova, od kojih su najznačajnije korekcije za trgovinu nerezidenata i oplemenjivanje.⁶

Platnobilančne su prilagodbe umanjivale godišnju stopu rasta izvoza za oko 3 postotna boda u razdoblju 2015. – 2017., a posljednje su dvije godine prilagodbe djelovale u suprotnome smjeru i blago povećavale stopu rasta izvoza. Drugim riječima, iako je visokim stopama rasta hrvatskoga robnog izvoza nakon ulaska u EU, osim jednostavnije trgovine na zajedničkom tržištu, dijelom pridonijelo i jačanje trgovine nerezidenata, čak i nakon što se isključe učinci platnobilančnih prilagodbi, izvoz je u prvim godinama nakon ulaska u EU relativno snažno rastao. Posljednje su se dvije godine prilagodbe izvoza stabilizirale i ne uzrokuju toliko izraženu razliku u kretanju izvoza u usporedbi s podacima DZS-a.⁷ Budući da platnobilančni podaci, ni za Hrvatsku ni za druge zemlje, nisu raspoloživi na dezagregiranoj razini po proizvodima, u nastavku se razmatraju podaci na osnovi vanjskotrgovinske statistike.

Slika 1. Godišnje stope promjene robnog izvoza, uvoza i manjka prema podacima vanjskotrgovinske i platnobilančne statistike



Izvori: DZS; HNB

⁶ Platnobilančne prilagodbe detaljnije se pojašnjavaju u Prilogu 1.

⁷ Razlike u kretanju robnog uvoza prema podacima vanjskotrgovinske i platnobilančne statistike u posljednjih su pet godina bile manje nego u slučaju izvoza, a zbog prilagodbi na strani izvoza i uvoza platnobilančni su podaci uglavnom upućivali na malo brži rast vanjskotrgovinskog manjka od podataka DZS-a.

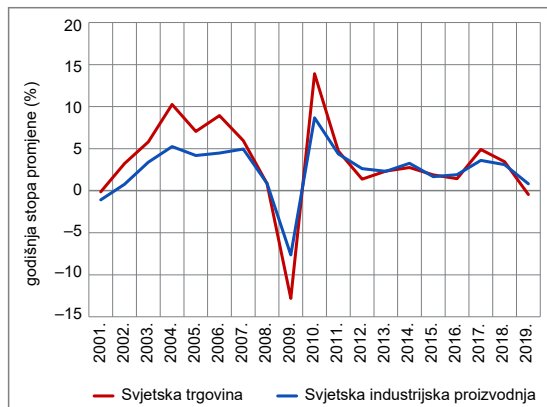
4. Dinamika hrvatske robne razmjene nakon ulaska u EU

4.1. Globalni trgovinski tijekovi i relativni položaj Europske unije

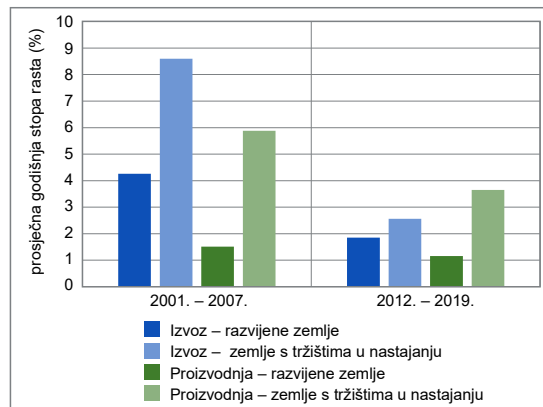
Prije razmatranja recentnih ostvarenja hrvatske robne razmjene s inozemstvom vrlo kratko opisuju se globalni trgovinski tijekovi s osvrtom na relativni položaj EU-a. Na globalnoj je razini prije izbijanja svjetske financijske krize 2008./2009. međunarodna trgovina snažno jačala u uvjetima intenziviranja globalizacijskih procesa, čemu su, među ostalim, pridonosili relativno stabilno makroekonomsko okruženje, tehnološki napredak i inovacije (posebno vezano uz informacijske i komunikacijske tehnologije), trgovinska liberalizacija (pri čemu je uz multilateralnu liberalizaciju rastao i broj bilateralnih i regionalnih trgovinskih sporazuma), reintegracija Kine u svjetsku ekonomiju, intenziviranje uključenosti zemalja u globalne opskrbne lance itd. S izbijanjem krize došlo je do kolapsa svjetske trgovine, a nakon kratkotrajnog oporavka postalo je vidljivo sekularno usporavanje rasta međunarodne trgovine. Usporedbe radi, prosječna godišnja stopa rasta volumena svjetskog izvoza u razdoblju 2001. – 2007. iznosila je gotovo 6%, a u razdoblju 2012. – 2019. samo malo više od 2% (Slika 2.). Na slabiji rast trgovine u tom su razdoblju djelovali različiti ciklički i strukturni činitelji, koji uključuju, među ostalim, slabiju potražnju zbog sporoga gospodarskog oporavka razvijenih zemalja, posebice članica europodručja, i usporavanja rasta zemalja s tržištima u nastajanju, poglavito Kine, potom promjene u strukturi globalne trgovine, kraj procesa integracije Kine i zemalja SIE-a u svjetsku ekonomiju, ograničenja u smislu daljnjeg rasta globalnih opskrbnih lanaca, kao i, u manjoj mjeri, protekcionizam (Hoekman, 2015.). Pritom se u odnosu na razdoblje prije krize mnogo više usporio rast izvoza zemalja s tržištima u nastajanju, iako je on i nadalje malo brži nego u razvijenim zemljama.

Slika 2. Međunarodna trgovina i industrijska proizvodnja

a) Globalno



b) Po skupinama zemalja



Izvor: CPB World Trade Monitor

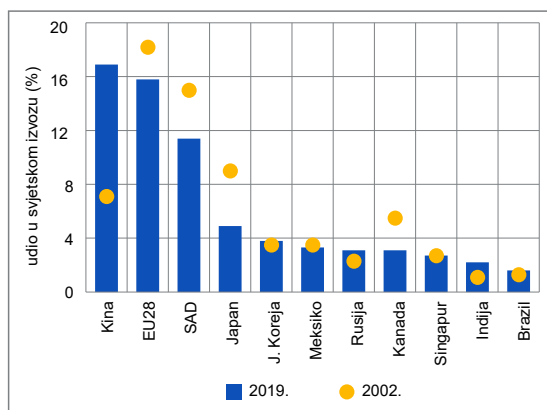
S rastom svjetske trgovine mijenjala se i njezina struktura s rastućim udjelom zemalja s tržištima u nastajanju odnosno opadajućim udjelom razvijenih zemalja. Tako se u strukturi svjetskoga robnog izvoza u razdoblju 2000. – 2019. udio zemalja s tržištima u nastajanju povećao s 32% na 44%, što je u velikoj mjeri povezano s jačanjem uloge Kine. Iako se udio razvijenih zemalja smanjio, EU⁸ je, promatra li se samo trgovina s trećim zemljama, i nadalje drugi najveći svjetski izvoznik robe⁹, odmah iza Kine, odnosno drugi najveći svjetski uvoznik robe, odmah iza SAD-a (Slika 3.).

⁸ Ujedinjena Kraljevina od 1. veljače 2020. prestala je biti članicom EU-a, ali uz prijelazno razdoblje za uređeni izlazak do 31. prosinca 2020. Stoga se za potrebe ove analize, koja završava s 2019. godinom, robna razmjena s UK smatra dijelom robne razmjene s EU-om, a UK državom članicom.

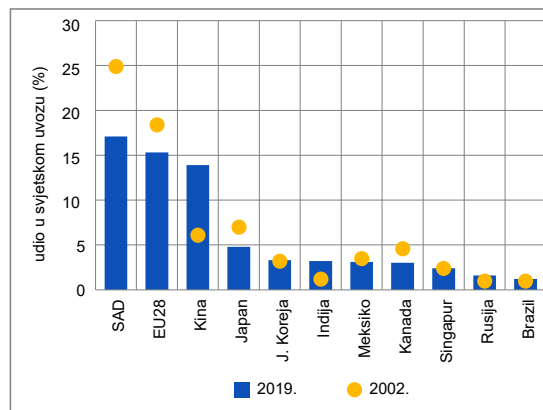
⁹ U strukturi trgovine od ukupno 15% udjela EU-a u svjetskom izvozu najveći se dio odnosi na strojeve i prijevozna sredstva (malo više od 6%), nakon čega slijede druga prerađivačka dobra (s udjelom od malo manje od 4%) te kemijski proizvodi (s udjelom oko 3%).

Slika 3. Najveći svjetski izvoznici i uvoznici robe

a) Izvoznici



b) Uvoznici



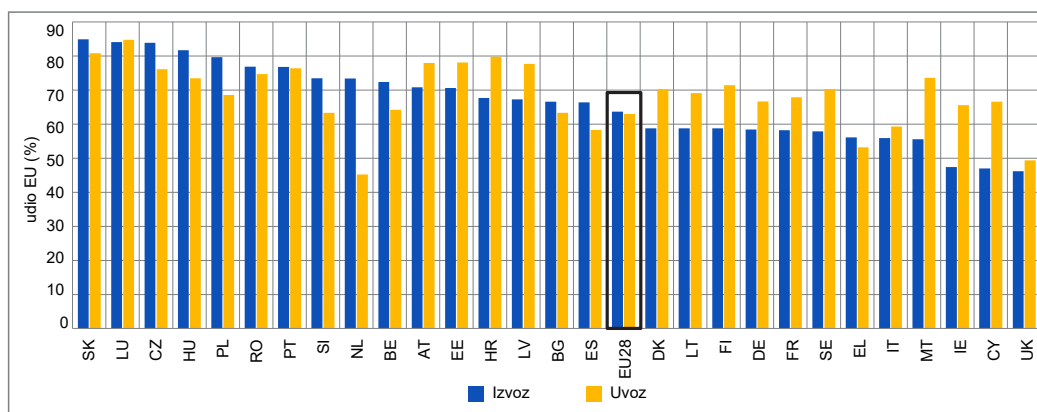
Napomena: Podaci ne uključuju trgovinu među državama članicama EU-a. Za Kinu i Rusiju nisu raspoloživi podaci za 2019., nego su prikazane vrijednosti za 2018. godinu.

Izvor: Eurostat

Za države članice EU-a od trgovine s trećim zemljama još je važnija trgovina među samim članicama, odnosno trgovina unutar zajedničkog tržišta. Udio razmjene koja se odvija unutar trgovinskog bloka blago je oslabio s vremenom, ali se i nadalje gotovo dvije trećine izvoza i uvoza EU-a odnosi na razmjenu s ostalim članicama, uz primjetne razlike među pojedinim zemljama (Slika 4.). Tako najveći udio trgovine s drugim državama članicama imaju Slovačka, Luksemburg, Češka, Mađarska i Portugal, dok, osim UK, najmanji udio u ukupnoj trgovini imaju Grčka, Irska, Italija i Cipar.¹⁰

¹⁰ I platnobilančni podaci, slično kao podaci vanjskotrgovinske statistike, pokazuju da na razini cijelog EU-a udio trgovine unutar bloka čini oko dvije trećine ukupne trgovine, iako kod pojedinih zemalja postoje određene razlike u udjelu trgovine s EU-om odnosno trgovine s trećim zemljama ovisno o tome promatraju li se podaci platnobilančne ili vanjskotrgovinske statistike.

Slika 4. Trgovina među državama članicama EU-a, 2019.



Izvor: Eurostat

4.2. Dinamika robne razmjene Hrvatske s inozemstvom

U skladu s globalnim kretanjima, i robna razmjena između Hrvatske i inozemstva ranih je 2000-ih godina snažno jačala, pri čemu je rast uvoza kontinuirano nadmašivao rast izvoza. Unatoč visokim stopama rasta, Hrvatska se izdvaja po tome što je do izbijanja svjetske financijske krize 2008./2009. ostvarila najmanji porast robne razmjene među svim zemljama SIE-a.¹¹ Neki od glavnih razloga koji objašnjavaju znatno ispodprosječan rast hrvatske robne razmjene u tom razdoblju uključuju nepovoljno poslovno okružje, niska ulaganja u istraživanje i razvoj, kasnije članstvo u WTO-u i Cefti, a naposljetku i bitno kašnjenje s procesom pridruživanja EU-u u usporedbi s drugim zemljama SIE-a. Osim toga, Hrvatska se u navedenom razdoblju znatno manje integrirala u globalne lance vrijednosti, što se djelomice može pripisati slabom priljevu inozemnih izravnih ulaganja u sektor međunarodno razmjenjivih dobara (Ranilović, 2017.; Kovač i sur., 2018.; Bule i Ćudina, 2019.).

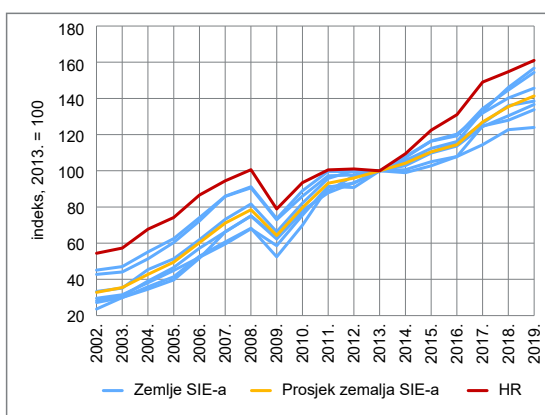
Izbijanje svjetske financijske krize rezultiralo je kolapsom međunarodne trgovine na globalnoj razini te je u Hrvatskoj, kao i u drugim zemljama SIE-a, zabilježena snažna kontrakcija trgovinskih tijekova, uz izraženiji pad robnog uvoza od izvoza. Nakon krize, robni se izvoz počeo relativno brzo oporavljati te je već 2011. dosegnuo razinu iz 2008., zadržavši se na podjednakoj razini i sljedeće dvije godine. Izrazitiji rast robnog izvoza započeo je tek nakon ulaska u EU 2013. godine. Posebno to vrijedi za prve godine članstva, kada je u nekoliko navrata rast izvoza premašivao dvoznamenkaste stope, te je, unatoč usporavanju u 2018. i 2019., kumulativni porast izvoza nakon 2013. u Hrvatskoj

¹¹ U nastavku se rada ostvarenja hrvatske robne razmjene uspoređuju s kretanjima u zemljama SIE-a koje su pristupile EU-u 2004. odnosno 2007. godine: BG (Bugarska), CZ (Češka), HU (Mađarska), PL (Poljska), RO (Rumunjska), SI (Slovenija) i SK (Slovačka).

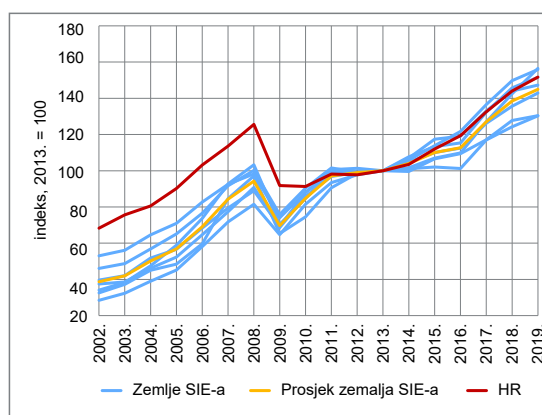
bio snažniji nego u bilo kojoj drugoj zemlji SIE-a (Slika 5.a). Za razliku od izvoza, robni je uvoz pretkriznu razinu dosegnuo tek 2017., zbog snažne kontrakcije domaće potražnje i njezina sporog oporavka. To nije bio slučaj kod preostalih zemalja SIE-a, koje su se prosječno već 2011. vratile na pretkriznu razinu uvoza. Ipak, naposljetku se i oporavak hrvatskog uvoza nakon ulaska u EU ubrzao te je promatrajući kumulativno od 2013. porastao malo snažnije od prosjeka drugih zemalja SIE-a (Slika 5.b).¹²

Slika 5. Robna razmjena Hrvatske i drugih zemalja SIE-a

a) Robni izvoz



b) Robni uvoz



Izvori: Eurostat; izračun autora

Usto što je bio snažan, rast je hrvatskoga robnog izvoza nakon ulaska u EU bio široko rasprostranjen među proizvodnim kategorijama (Slika 6.a). Njegovu su rastu u prvim godinama članstva osobito pridonosili kemijski proizvodi, zbog većeg izvoza medicinskih i farmaceutskih proizvoda, i prehrambeni proizvodi. Unatoč primjetnom padu u 2018., izvoz medicinskih i farmaceutskih proizvoda u prvih se sedam godina članstva gotovo udvostručio, a samo u malo manjoj mjeri to je bio slučaj i s prehrambenim proizvodima (Slika 6.b). Izvoz prijevoznih sredstava u prvim se godinama članstva dodatno smanjio, uglavnom zbog manjeg izvoza brodova.¹³ Ipak, u posljednje tri promatrane godine izvoz prijevoznih sredstava znatno se povećao, što je najvećim dijelom povezano sa sve većom važnošću izvoza cestovnih vozila (vidjeti Prilog 1. i pojašnjenje uz Sliku D5.). Tako je naposljetku izvoz prijevoznih sredstava u 2019. bio više nego dva i pol puta veći u usporedbi s 2013., iako valja voditi računa o

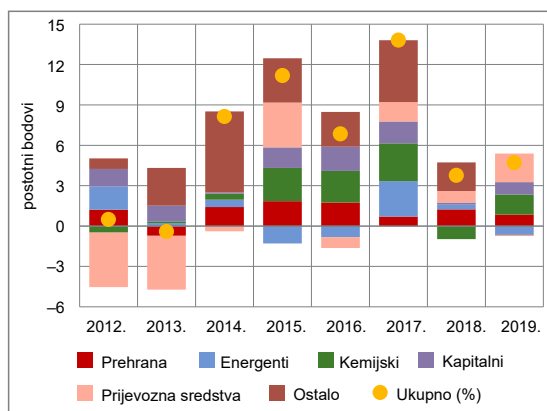
¹² Na slici D2. u Prilogu prikazana je usporedba robnog izvoza i uvoza Hrvatske i drugih zemalja SIE-a prema platnobilančnim podacima, koji upućuju na to da je rast hrvatskoga robnog izvoza nakon ulaska u EU bio brži od prosjeka zemalja SIE-a, iako nije bio najsnažniji među svim pojedinim zemljama.

¹³ U Poglavlju 5.1.1. dodatno se spominje znatan pad udjela brodova u strukturi ukupnoga robnog izvoza.

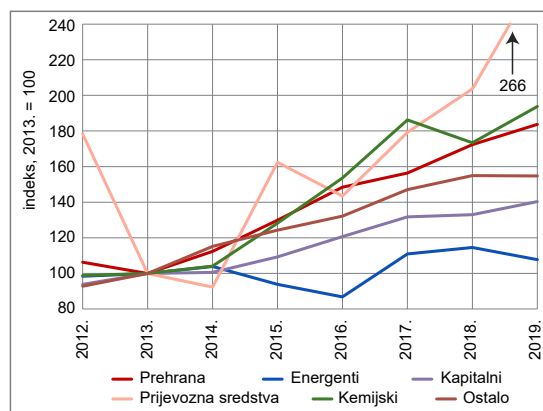
tome da je, zbog spomenutog smanjenja izvoza brodova, koje je započelo prije ulaska u EU, to najvećim dijelom rezultat niske početne razine. S druge strane, izvoz energenata nakon ulaska u EU stagnirao je ili se u pojedinim godinama čak i smanjivao, pa je na kraju njegova razina u promatranom razdoblju ostala gotovo nepromijenjena.

Slika 6. Struktura rasta hrvatskoga robnog izvoza prema proizvodima

a) Doprinosi godišnjoj stopi promjene



b) Indeks, 2013. = 100



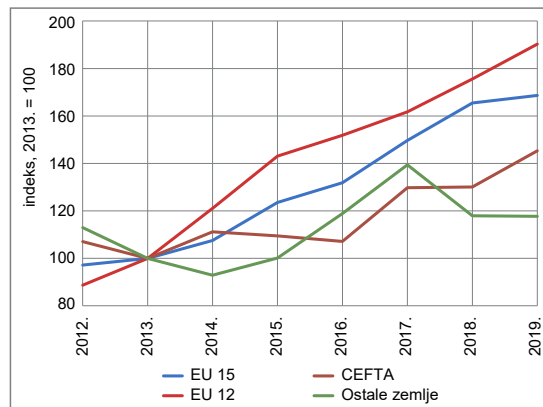
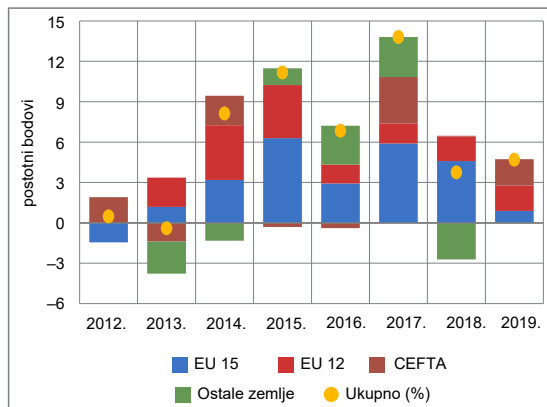
Izvori: DZS; izračun autora

Promatrajući po zemljama, dinamiku rasta hrvatskoga robnog izvoza u razdoblju nakon 2013. ponajprije je određivao veći izvoz na zajedničko europsko tržište, pri čemu je doprinos rasta izvoza u države članice bio pozitivan u cijelom promatranom razdoblju (Slika 7.a). Rast je izvoza u prvim godinama članstva posebice bio određen većim izvozom u nove države članice (EU 12), a vrijednost je izvoza u tu skupinu zemalja najviše porasla, odnosno u sedam je godina gotovo udvostručena (Slika 7.b). Kumulativni je porast izvoza bio samo malo slabiji u stare države članice (EU 15), unatoč snažnijem usporavanju rasta izvoza u tu skupinu zemalja u 2019. godini. Također je važno napomenuti kako se snažan rast izvoza u članice EU-a nije dogodio nauštrb manjeg izvoza u Ceftu i ostale zemlje. Izvoz izvan zajedničkoga europskog tržišta također se znatno povećao nakon 2013., iako u primjetno manjoj mjeri od izvoza u EU.

Slika 7. Struktura rasta hrvatskoga robnog izvoza prema zemljama

a) Doprinosi godišnjoj stopi promjene

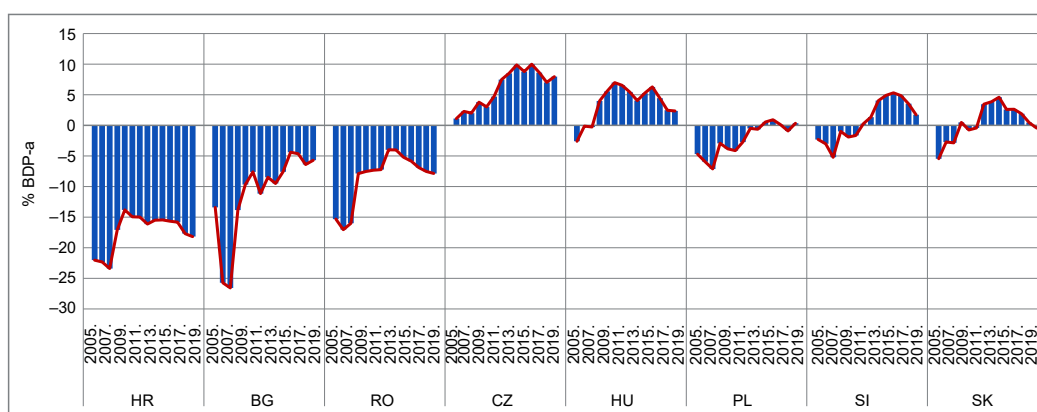
b) Indeks, 2013. = 100



Izvori: DZS; izračun autora

Iako se rasprave o učincima hrvatskog članstva u EU-u često usredotočuju samo na jačanje izvoza, važno je voditi računa o tome da je istodobno ubrzano rastao i robni uvoz, što je rezultiralo daljnjim produblivanjem vanjskotrgovinskog manjka (Slika 8.). Hrvatska je i u trenutku pristupanja EU-u imala najveći vanjskotrgovinski manjak od svih zemalja SIE-a, što vrijedi i nakon sedam godina članstva. Za razliku od Bugarske i Rumunjske, koje također u robnoj razmjeni s inozemstvom bilježe negativan saldo, ostale zemlje SIE-a u recentnom razdoblju ostvaruju pozitivan ili uravnotežen saldo.

Slika 8. Manjak robne razmjene zemalja SIE-a



Izvori: Eurostat; izračun autora

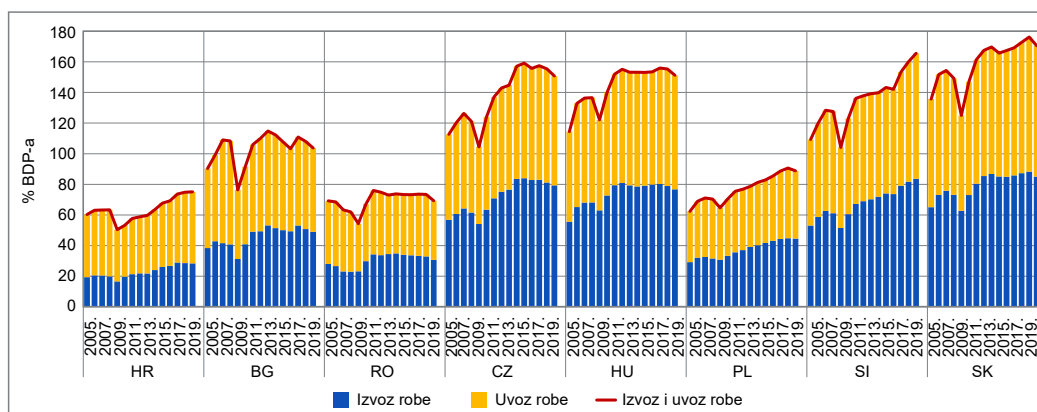
4.3. Trgovinska otvorenost zemalja SIE-a

Pokazatelji trgovinske otvorenosti često se promatraju u analizama vanjskotrgovinskih kretanja zato što prema tradicionalnoj teoriji međunarodne trgovine otvorenost podrazumijeva racionalizaciju proizvodnog sustava i omogućuje optimalnu alokaciju resursa te upućuje na potencijal bržega ekonomskog rasta (Boromisa i Mikić, 2003.). Unatoč potencijalnim koristima od veće trgovinske otvorenosti, time se ujedno povećava izloženost šokovima koji mogu pogoditi međunarodna tržišta odnosno glavne vanjskotrgovinske partnere. Osim toga, niska uključenost malih zemalja u globalne trgovinske tijekove implicira zbog ograničenoga domaćeg tržišta teže korištenje pozitivnih učinaka ekonomija obujma na snižavanje troškova proizvodnje, razvijanje baznih učinaka i uvođenje novih tehnologija (Škuflić, 1999.). Najčešći i najjednostavniji pokazatelji trgovinske otvorenosti jesu omjeri izvoza, uvoza ili ukupne trgovine (izvoza i uvoza) te bruto domaćeg proizvoda, pri čemu se najčešće promatra međunarodna razmjena robe i usluga zajedno.¹⁴

S obzirom na to da se ovaj rad bavi kretanjima u robnoj razmjeni, na Slici 9. prikazani su pokazatelji trgovinske otvorenosti koji se odnose samo na robnu razmjenu zemalja SIE-a. Otvorenost hrvatskoga gospodarstva, mjerena udjelom izvoza i uvoza robe, povećala se s prosječnih 59% BDP-a u razdoblju 2005. – 2012. na 69% BDP-a u razdoblju 2013. – 2019., čemu je više pridonio rast izvoza nego rast uvoza. Međutim, unatoč jačanju izvoznog sektora Hrvatska među promatranim zemljama ima najmanju izvoznju bazu. U svim je drugim zemljama robni izvoz znatno veći, što posebice vrijedi za Sloveniju i Slovačku, u kojima je krajem promatranog razdoblja omjer izvoza i BDP-a prelazio 80%, a samo malo niži bio je u Češkoj i Mađarskoj, za razliku od Hrvatske, u kojoj je ovaj pokazatelj manji od 30%. Hrvatska je ujedno jedna od zemalja s najmanjim uvozom robe, koji je niži samo u Poljskoj i Rumunjskoj. U skladu s tim, Hrvatska je jedna od zemalja SIE-a s najmanjim stupnjem trgovinske otvorenosti gospodarstva. Od Hrvatske manji udio izvoza i uvoza robe u BDP-u ima samo Rumunjska, a u Poljskoj je taj udio malo viši, iako ove dvije zemlje imaju znatno veću populaciju, a veće se zemlje obično manje oslanjaju na inozemna tržišta. Prema tome, unatoč rastu trgovinske otvorenosti i jačanju izvoznog sektora, domaće je gospodarstvo i nadalje manje otvoreno od drugih zemalja SIE-a, što posebice dolazi do izražaja u usporedbi sa Slovačkom, Slovenijom, Mađarskom i Češkom, pri čemu je to zaostajanje izrazitije kod izvoza nego uvoza.

¹⁴ Navedeni pokazatelji pripadaju skupini de facto pokazatelja trgovinske otvorenosti koji su fokusirani na ishode međunarodne trgovine, za razliku od de jure pokazatelja koji se oslanjaju na carinske stope i druge oblike trgovinskih prepreka. Za detaljniji pregled pokazatelja otvorenosti vidjeti npr. Grabner i sur. (2018.).

Slika 9. Trgovinska otvorenost zemalja SIE-a (robna razmjena)



Izvori: Eurostat; izračun autora

Za razliku od robne razmjene, Hrvatska se među zemljama SIE-a izdvaja po iznadprosječnoj međunarodnoj razmjeni usluga, što je posljedica važnosti turizma za domaće gospodarstvo, zbog čega Hrvatska ima najveći udio izvoza usluga u BDP-u među promatranim zemljama, kao i većina država članica EU-a, uključujući mediteranske zemlje. Unatoč tome, promatra li se ukupna trgovinska otvorenost (uzimajući u obzir ukupnu međunarodnu razmjenu, odnosno i izvoz i uvoz i robe i usluga), Hrvatska je među zemljama SIE-a najmanje trgovinski otvorena zemlja, nakon Poljske i Rumunjske (Slika D3. u Prilogu).¹⁵

4.4. Promjena tržišnih udjela

Hrvatska kao mala zemlja sa slabim izvoznim sektorom ima vrlo mali udio robnog izvoza na svjetskom tržištu, koji se u razdoblju 2005. – 2019. samo neznatno povećao, s 0,07% na 0,08%, što je najmanji udio među zemljama SIE-a. Međutim, nakon što je do (uključujući) 2012. Hrvatska postupno gubila svoj tržišni udio, snažan rast robnog izvoza nakon ulaska u EU doveo je do njegova oporavka, i na svjetskom (Slika 10.a), i na europskom tržištu (Slika 10.b). Hrvatska je tako u razdoblju 2013. – 2019. postupno povećavala svoj tržišni udio, s iznimkom 2018., kada se rast izvoza primjetno usporio. Uzme li se 2013. kao bazna godina, Hrvatska je među svim promatranim zemljama ostvarila najsnažniji rast tržišnog udjela, čime je ublažila zaostajanje za drugim zemljama SIE-a. Međutim, rast domaćega tržišnog udjela počeo je s niske baze, s time da je rast udjela na svjetskom tržištu nakon ulaska u EU bio dostatan samo da se

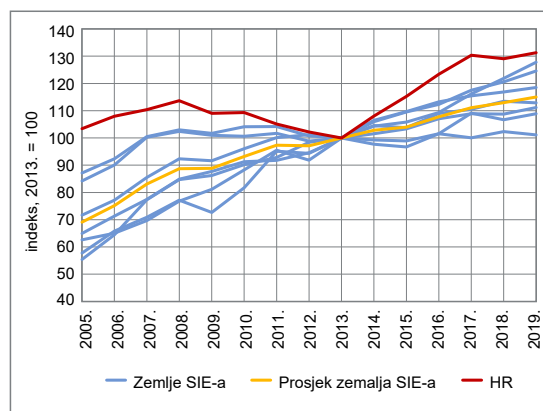
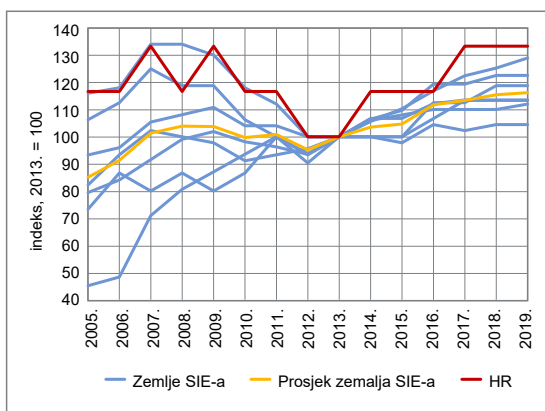
¹⁵ Na Slici D3. u Prilogu trgovinska otvorenost prikazana je prema platnobilančnim podacima radi usporedivosti razmjene robe i usluga.

nadoknadi gubitak ostvaren u prethodnom razdoblju, dok je udio na europskom tržištu ipak znatnije porastao.¹⁶

Slika 10. Tržišni udjeli robnog izvoza zemalja SIE-a

a) Svjetsko tržište

b) Europsko tržište



Izvori: Eurostat; izračun autora

Kako bi se razmotrilo koji su činitelji ponajviše pridonijeli oporavku hrvatskoga tržišnog udjela, rabila se analiza promjena tržišnih udjela koju su pripremili stručnjaci okupljeni u istraživačku mrežu za konkurentnost (CompNet)¹⁷, a koja je prikazana na Slici 11. Ova analiza omogućuje razdvajanje promjene tržišnog udjela na nekoliko činitelja: **(1) ekstenzivna granica trgovine** obuhvaća utjecaj novih proizvoda i odredišta na izvozna ostvarenja; **(2) cjenovna konkurentnost** predstavlja utjecaj cjenovnih i troškovnih činitelja koji određuju promjene izvoznih cijena u odnosu na cijene konkurenata koji izvoze isti proizvod; **(3) skup konkurenata** promatra povećava li se ili smanjuje udio konkurenata koji su na određenom tržištu prisutni u dva uzastopna razdoblja te u skladu s tim pokazuje slabi li konkurencija ili jača; **(4) necjenovna konkurentnost** definirana je kao rezidual između promjene tržišnog udjela za svaku kombinaciju proizvod/tržište i doprinosa cjenovne konkurentnosti i skupa konkurenata, a može biti posljedica npr. promjene ukusa potrošača, promjene kvalitete proizvoda ili outsourcing procesa; i **(5) pomaci potražnje** obuhvaćaju utjecaj razlike u stopama rasta uvoza među zemljama odnosno utjecaj geografske strukture izvoza (Karadeloglou i sur., 2015.).¹⁸

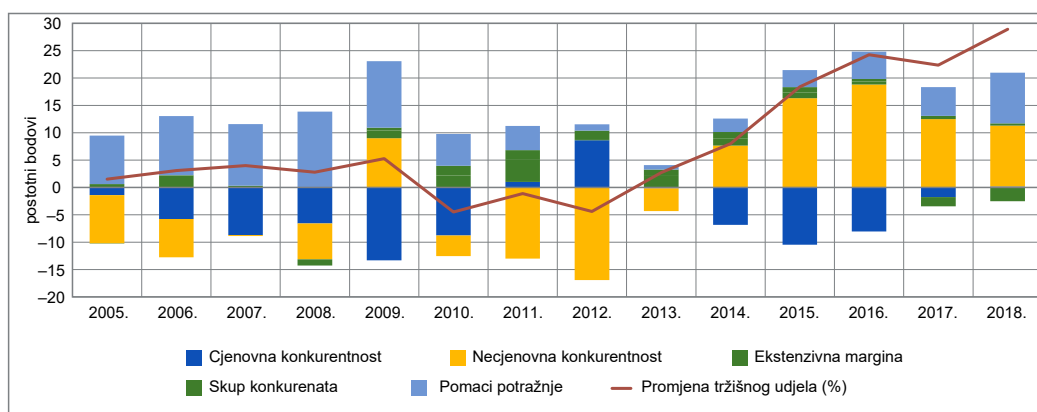
¹⁶ Na Slici D4. u Prilogu prikazano je kretanje tržišnog udjela izvoza usluga odnosno ukupnog izvoza robe i usluga.

¹⁷ Baza podataka s nizom različitih trgovinskih pokazatelja dostupna je na: <https://www.comp-net.org/data/comprod-monitor/>. Detaljnija pojašnjenja pokazatelja dana su u Karadeloglou i sur. (2015.).

¹⁸ Cjenovna konkurentnost, skup konkurenata, necjenovna konkurentnost i pomaci potražnje zajedno daju doprinos intenzivnoj granici trgovine, koja, za razliku od ekstenzivne granice trgovine, obuhvaća utjecaj izvoza na tradicionalna tržišta, odnosno izvoz određenog proizvoda na određeno tržište u dva uzastopna razdoblja.

Kada je riječ o Hrvatskoj, u posljednjih se petnaestak godina mogu razlikovati tri specifična razdoblja promjene tržišnih udjela. Prvo, u razdoblju prije izbijanja svjetske financijske krize tržišni se udio malo mijenjao jer je povoljan utjecaj geografske strukture bio većim dijelom poništen nepovoljnim utjecajem cjenovne i necjenovne konkurentnosti. Drugo, smanjenje tržišnog udjela nakon izbijanja krize poglavito se može objasniti necjenovnom konkurentnošću, dok se utjecaj cijena i troškova promijenio i postao pozitivan, što potvrđuje i deprecijacija realnih efektivnih tečajeva kune u ovom razdoblju. Naposljetku, s ulaskom u EU započinje razdoblje primjetnog rasta tržišnog udjela robnog izvoza, uglavnom zahvaljujući poboljšanju necjenovne konkurentnosti. Najčešće se navodi da promjene necjenovne konkurentnosti proizlaze iz već spomenutih promjena ukusa potrošača i kvalitete proizvoda, no hrvatski primjer s jasnom promjenom trenda promjene tržišnog udjela poglavito zbog necjenovne konkurentnosti nakon pristupanja EU-u upućuje na to da su članstvo u EU-u, pristupanje zajedničkom tržištu EU-a i ukidanje preostalih administrativnih prepreka imali snažan pozitivan utjecaj na domaća izvozna kretanja.

Slika 11. Činitelji kumulativne promjene tržišnog udjela hrvatskoga robnog izvoza



Napomena: Zbroj komponenti promjene tržišnih udjela blago se razlikuje od ukupne promjene tržišnog udjela zbog log-linearizacije i nedostajućih vrijednosti o jediničnim cijenama.

Izvor: CompNet

Prikazana analiza upućuje na to da promjene cjenovne konkurentnosti nisu imale ključnu ulogu u kretanju tržišnog udjela hrvatskoga robnog izvoza. Cjenovna se konkurentnost najčešće prati kretanjem realnih efektivnih tečajeva, koji su u Hrvatskoj i drugim zemljama SIE-a u razdoblju prije svjetske krize aprecirali pod utjecajem, među ostalim, realne konvergencije i obilnih priljeva kapitala. Pritom je aprecijacija kune bila manje izražena u odnosu na valute drugih zemalja SIE-a, ali su hrvatska izvozna ostvarenja zaostajala za usporedivim zemljama, kao što je već pojašnjeno. Nakon izbijanja svjetske krize započeo je trend deprecijacije realnih efektivnih tečajeva kune,

no hrvatski se izvoz oporavljao sporije od izvoza drugih zemalja SIE-a, čiji je izvoz ranije dosegnuo pretkrizne vrijednosti. Tek je nakon ulaska u EU započeo oporavak tržišnih udjela pod utjecajem necjenovnih činitelja.

5. Struktura hrvatske robne razmjene nakon ulaska u EU

U ovom se poglavlju opisuju različiti pokazatelji strukture hrvatskoga robnog izvoza, vodeći se time da šire makroekonomske posljedice rasta izvoza (poglavito u smislu utjecaja na dugoročni gospodarski rast) ne ovise samo o njegovu volumenu nego i o strukturnim obilježjima. U skladu s tim, promatra se struktura izvoza prema tehnološkoj i faktorskoj intenzivnosti proizvoda, sofisticiranost izvoza, koncentracija izvoza, stupanj unutarsektorske trgovine, usklađenost proizvodne strukture izvoza s potražnjom iz EU-a te naposljetku struktura izvoza po zemljama.

5.1. Proizvodna struktura hrvatske robne razmjene

5.1.1. Struktura izvoza prema tehnološkoj i faktorskoj intenzivnosti

Izvozni se proizvodi razlikuju po mogućem utjecaju na realna gospodarska kretanja, pa specijalizacija u određenim proizvodima pridonosi bržem gospodarskom rastu od specijalizacije u drugim proizvodima (Hausmann i sur., 2007.). Kretanje proizvodne specijalizacije robnog izvoza zemalja SIE-a promatra se kroz promjene indeksa izraženih komparativnih prednosti (engl. *revealed comparative advantage index*) (Balassa, 1965.):

$$RCA_{k,i} = \frac{\frac{X_{k,i}}{\sum_{i=1}^i X_{k,i}}}{\frac{X_{k,EU28}}{\sum_{k=1}^i X_{k,EU28}}}$$

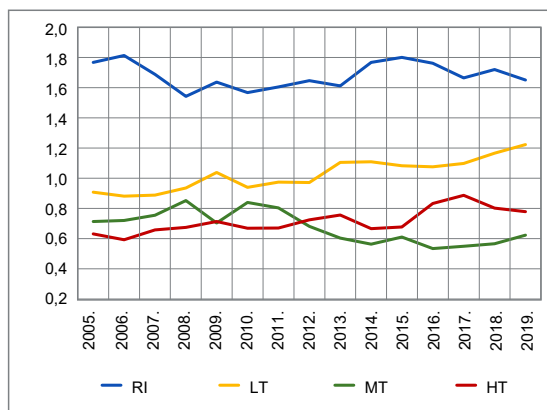
gdje je: $X_{k,i}$ izvoz proizvoda k zemlje i , $X_{k,EU28}$ je izvoz proizvoda k od strane EU 28, $\sum_{i=1}^i X_{k,i}$ je ukupan izvoz zemlje i , $\sum_{k=1}^i X_{k,EU28}$ je ukupan izvoz EU 28.

Drugim riječima, ovim se pokazateljem računa omjer udjela pojedine skupine proizvoda u ukupnom izvozu zemlje SIE-a i udjela tih proizvoda u ukupnom izvozu EU-a. Tako se mjeri relativna specijalizacija zemlje u izvozu pojedinih proizvoda, odnosno relativna važnost određenih proizvoda u strukturi izvoza pojedine zemlje u odnosu na EU. Vrijednost indeksa veća (manja) od 1 upućuje na to da se zemlja u izvozu određenih proizvoda specijalizirala više (manje) od EU-a. U radu su indeksi izraženih komparativnih prednosti izračunati za četiri skupine proizvoda prema tehnološkoj

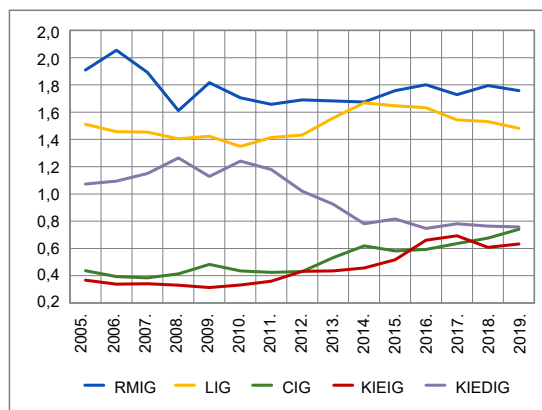
intenzivnosti (Lall, 2000.) i pet skupina proizvoda prema faktorskoj intenzivnosti (Yilmaz, 2005.), čija je detaljnija podjela dana u Tablici D1.

Slika 12. Indeks izraženih komparativnih prednosti hrvatskoga robnog izvoza

a) Prema tehnološkoj intenzivnosti proizvoda



b) Prema faktorskoj intenzivnosti proizvoda



Napomene: Kratica RI označuje nisko tehnološke i resursno intenzivne, LT nisko tehnološke, MT srednje tehnološke, a HT visoko tehnološke proizvode. Kratica RMIG označuje proizvode intenzivne sirovinama, LIG radno intenzivne proizvode, CIG kapitalno intenzivne proizvode, KIEIG proizvode intenzivne znanjem koji se lako imitiraju, a KIEDIG proizvode intenzivne znanjem koji se teško imitiraju.

Izvori: Eurostat; izračun autora

Promatrano prema tehnološkoj intenzivnosti (Slika 12.a), Hrvatska posjeduje izražene komparativne prednosti u izvozu resursno intenzivnih proizvoda (hrana, tekstil, drvo) i nisko tehnoloških proizvoda (proizvodi od papira, metala, nemetalnih minerala), uz suprotne trendove u njihovu kretanju. Tako su se u posljednjih petnaest godina komparativne prednosti u izvozu resursno intenzivnih proizvoda smanjile, a u izvozu nisko tehnoloških proizvoda povećale. Za razliku od toga, Hrvatska nema izražene komparativne prednosti u izvozu visoko tehnoloških proizvoda. Međutim, unatoč blagom smanjenju indeksa u posljednje dvije godine, pozitivni trendovi za ovu kategoriju proizvoda primjetni su nakon ulaska u EU, pa tako vrijednost indeksa izraženih komparativnih prednosti nakon 2013. bilježi najveći porast upravo kod visoko tehnoloških proizvoda. To je najvećim dijelom rezultat sve većeg udjela medicinskih i farmaceutskih proizvoda u ukupnom izvozu.

Osim visoko tehnoloških proizvoda, Hrvatska nema izražene komparativne prednosti ni u izvozu srednje tehnoloških proizvoda, za koje se bilježi najmanja vrijednost ovog pokazatelja. Dodatno pogoršanje pokazatelja nakon 2013. može se izravno povezati s velikim padom udjela izvoza brodova, koji je tek djelomično ublažen rastom udjela izvoza kemijskih proizvoda i industrijskih strojeva. Naime, još prije ulaska u EU Hrvatska je u sklopu procesa usklađivanja s pravnom stečevinom EU-a

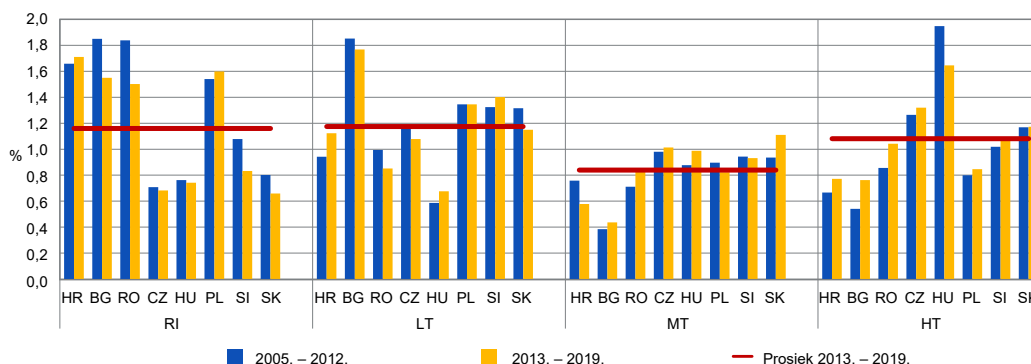
započela s privatizacijom i restrukturiranjem domaćih brodogradilišta. Ovo je, zajedno s cjelokupnom situacijom na globalnom tržištu, nepovoljno utjecalo na izvoz brodograđevnog sektora kao tradicionalno jednog od najvažnijih hrvatskih izvoznih sektora. Udio izvoza ostalih prijevoznih sredstava, koja se uglavnom odnose na brodove, smanjio se tako s prosječnih 12% ukupnoga hrvatskoga robnog izvoza u razdoblju 2002. – 2011. na samo 3% u razdoblju 2013. – 2019.

Vrijednosti indeksa izraženih komparativnih prednosti prema faktorskoj intenzivnosti (Slika 12.b) upućuju na slične zaključke. Najveću vrijednost indeksa izraženih komparativnih prednosti ima izvoz proizvoda manje dodane vrijednosti, odnosno proizvoda intenzivnih sirovinama (hrana, energenti) i radno intenzivnih proizvoda (pokućstvo, odjeća, itd.). Snažan pad i gubitak komparativnih prednosti u izvozu proizvoda intenzivnih znanjem koji se teško imitiraju neposredno prije ulaska u EU proizlazi iz ranije spomenutog pada udjela ostalih prijevoznih sredstava (odnosno brodova) koji se klasificiraju u ovu skupinu. Iako Hrvatska nema izražene komparativne prednosti u izvozu kapitalno intenzivnih proizvoda i proizvoda intenzivnih znanjem koji se lako imitiraju, nakon ulaska u EU porasla je vrijednost ovog pokazatelja, što uvelike odražava rast izvoza medicinskih i farmaceutskih proizvoda odnosno cestovnih vozila i električne energije.

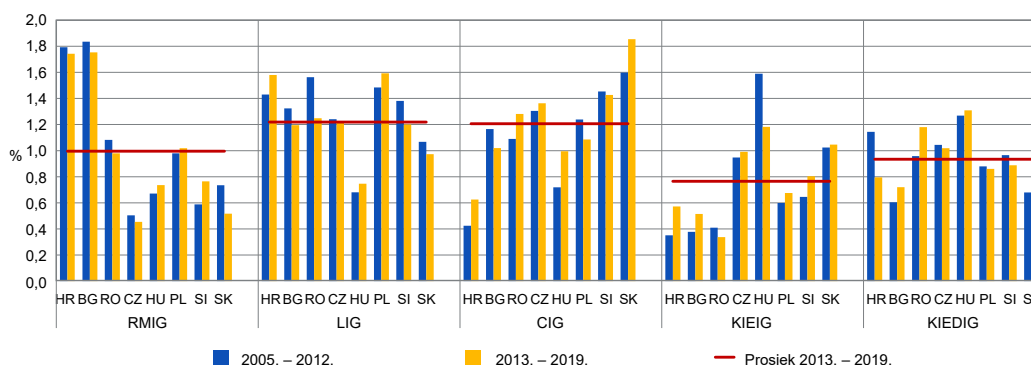
Usporedba izraženih komparativnih prednosti hrvatskog izvoza s kretanjima u usporedivim zemljama (Slika 13.) upućuje na to da su, unatoč određenim blagim pozitivnim trendovima nakon ulaska u EU, i nadalje prisutne određene strukturne manjkavosti hrvatskog izvoza. Prije ulaska u EU struktura hrvatskog izvoza znatno je zaostajala za razvijenijim zemljama SIE-a te je bila bliža strukturi izvoza Bugarske, Rumunjske i Poljske, što vrijedi i nakon ulaska u EU. To se poglavito odnosi na iznadprosječne vrijednosti indeksa izraženih komparativnih prednosti kod proizvoda niže dodane vrijednosti, odnosno točnije resursno intenzivnih proizvoda (promatra li se tehnološka intenzivnost) ili proizvoda intenzivnih sirovinama i radno intenzivnih proizvoda (promatra li se faktorska intenzivnost). Komparativna prednost srednje tehnoloških proizvoda u hrvatskom je izvozu prije ulaska u EU bila samo blago ispod razine prosjeka drugih zemalja SIE-a, odnosno u slučaju proizvoda intenzivnih znanjem koji se teško imitiraju čak znatno iznad prosjeka, no zbog izraženog smanjenja izvoza brodova zaostajanje Hrvatske vidljivo se povećalo. To se može povezati i sa slabom uključenosti Hrvatske u globalne lance vrijednosti, pogotovo one koji se naslanjaju na automobilsku industriju. Za razliku od toga, u mnogim usporedivim zemljama izvoz prijevoznih sredstava čini znatan dio ukupnog izvoza zahvaljujući snažnoj uključenosti u globalne lance vrijednosti. Vrijednosti indeksa izraženih komparativnih prednosti kod proizvoda više dodane vrijednosti, pri čemu se poglavito misli na visoko tehnološke proizvode (promatra li se tehnološka intenzivnost) odnosno proizvode intenzivne znanjem koji se lako imitiraju (promatra li se faktorska intenzivnost), pokazuju da je struktura hrvatskog izvoza znatno zaostajala za prosjekom zemalja SIE-a prije ulaska u EU, a to vrijedi i nakon 2013. godine.

Slika 13. Indeks izraženih komparativnih prednosti robnog izvoza zemalja SIE-a

a) Prema tehnološkoj intenzivnosti proizvoda



b) Prema faktorskoj intenzivnosti proizvoda



Napomena: Kratica RI označuje nisko tehnološke i resursno intenzivne, LT nisko tehnološke, MT srednje tehnološke, a HT visoko tehnološke proizvode. Kratica RMIG označuje proizvode intenzivne sirovinama, LIG radno intenzivne proizvode, CIG kapitalno intenzivne proizvode, KIEIG proizvode intenzivne znanjem koji se lako imitiraju, a KIEDIG proizvode intenzivne znanjem koji se teško imitiraju. Prosječna vrijednost udjela u razdoblju 2013. – 2019. izračunata je za zemlje SIE-a.

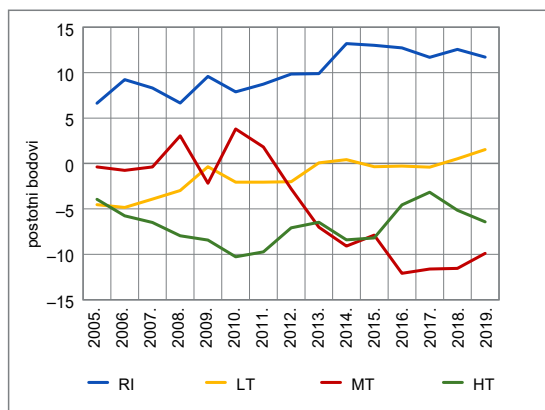
Izvori: Eurostat; izračun autora

Povoljne strukturne promjene hrvatskog izvoza koje su uslijedile nakon ulaska u EU nisu bile dostatne za smanjenje manjkavosti u odnosu na druge zemlje SIE-a (Slika 14.). Naime, iznadprosječno hrvatsko oslanjanje na izvoz resursno intenzivnih proizvoda (prema tehnološkoj intenzivnosti) odnosno na izvoz radno intenzivnih proizvoda (prema faktorskoj intenzivnosti) čak se povećalo nakon ulaska u EU. S druge strane, pozitivnim valja ocijeniti manji zaostatak hrvatskog izvoza visoko tehnoloških proizvoda (prema tehnološkoj intenzivnosti) odnosno izvoza proizvoda intenzivnih znanjem koji se lako imitiraju i kapitalno intenzivnih proizvoda (prema faktorskoj intenzivnosti). Pritom je zaostajanje Hrvatske u izvozu kapitalno intenzivnih proizvoda i nadalje jako izraženo. Osim toga, povoljna kretanja po spomenutim osnovama u velikoj je mjeri poništilo

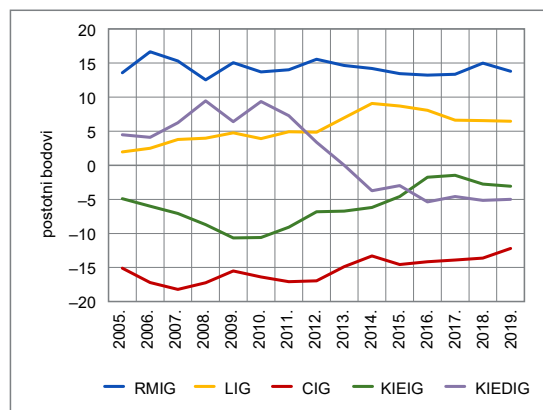
smanjenje udjela srednje tehnoloških proizvoda odnosno proizvoda intenzivnih znanjem koji se teško imitiraju zbog pada izvoza brodova.

Slika 14. Usklađenost strukture izvoza Hrvatske i zemalja SIE-a

a) Prema tehnološkoj intenzivnosti



b) Prema faktorskoj intenzivnosti



Napomena: Na slikama je prikazana razlika između udjela pojedine skupine proizvoda u izvozu Hrvatske i prosječnog udjela pojedine skupine proizvoda u izvozu drugih zemalja SIE-a. Kratica RI označuje nisko tehnološke i resursno intenzivne, LT nisko tehnološke, MT srednje tehnološke, a HT visoko tehnološke proizvode. Kratica RMIG označuje proizvode intenzivne sirovinama, LIG radno intenzivne proizvode, CIG kapitalno intenzivne proizvode, KIEIG proizvode intenzivne znanjem koji se lako imitiraju, a KIEDIG proizvode intenzivne znanjem koji se teško imitiraju.

Izvori: Eurostat; izračun autora

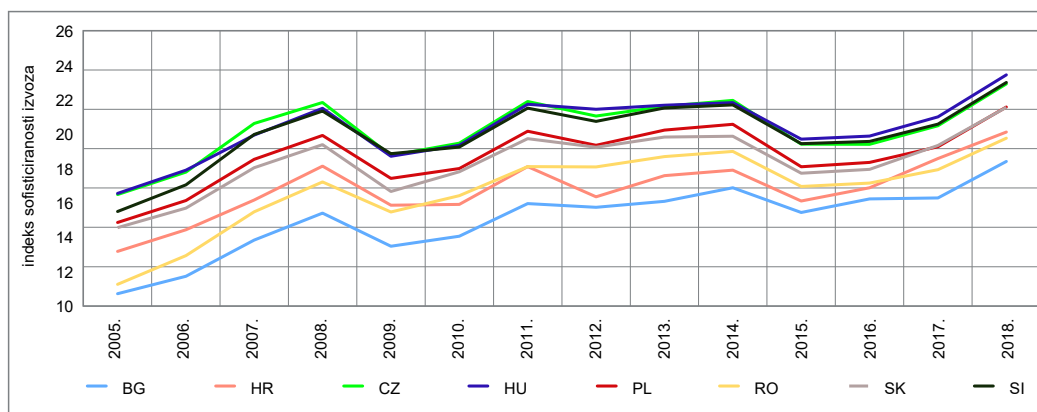
5.1.2. Sofisticiranost izvoza

Za razliku od pokazatelja izraženih komparativnih prednosti koji pružaju važnu informaciju o relativnoj izveznoj specijalizaciji po pojedinim skupinama proizvoda (u ovome pregledu ovisno o tehnološkoj i faktorskoj intenzivnosti), u nastavku se razmatra zbirni pokazatelj kvalitete izvoza, koji su predložili Hausmann i sur. (2007.), a koji mjeri sofisticiranost izvozne košarice pojedine zemlje. Ovaj pokazatelj polazi od toga da se uz proizvode koje izvoze razvijenije zemlje može vezati viša razina produktivnosti te ih se smatra sofisticiranijima. Slijedom toga, sofisticiranost izvoza pojedine zemlje predstavlja ponderiranu prosječnu razinu BDP-a po stanovniku svih zemalja koje izvoze proizvode koji čine izveznu košaricu određene zemlje. Implicitna je pretpostavka da su za proizvodnju i izvoz sofisticiranijih proizvoda potrebne bolje vještine i razvijenija tehnologija, zbog čega oni imaju veći potencijal pozitivnog utjecaja na dugoročni gospodarski rast. Međutim, kao što pojašnjavaju Karadeloglou i sur. (2015.), iako pokazatelj sofisticiranosti nastoji obuhvatiti kvalitativne aspekte strukture izvoza, valja voditi računa o tome da on ne mjeri eksplicitno kvalitetu izvoza sadržanu u izveznoj košarici, nego aproksimira razinu dohotka zemalja izvoznika proizvoda koji čine

izvoznu košaricu pojedine zemlje.

Na Slici 15. prikazano je kretanje sofisticiranosti robnog izvoza zemalja SIE-a u razdoblju 2005. – 2018., prema izračunima CompNeta (2020.). Sofisticiranost izvoza svih zemalja SIE-a u promatranom je razdoblju porasla, no to je dijelom posljedica načina izračuna ovog pokazatelja koji je vezan uz razine BDP-a. Važnija je usporedba kretanja sofisticiranosti izvoza među zemljama. Hrvatska je u razdoblju nakon ulaska u EU među zemljama SIE-a ostvarila najbrži rast sofisticiranosti robnoga izvoza, što upućuje na pozitivne pomake u strukturi njezina izvoza s rastućim udjelom sofisticiranijih proizvoda (odnosno proizvoda koje izvoze razvijenije zemlje). Međutim, početna razina sofisticiranosti hrvatskog izvoza netom prije ulaska u EU (2012.) bila je relativno niska – bila je samo neznatno viša od sofisticiranosti bugarskog izvoza, koji je tijekom cijelog razdoblja po ovome pokazatelju najslabije rangiran. Osim toga, u razdoblju od 2005. do (uključujući) 2012., sofisticiranost izvoza među zemljama SIE-a najmanje je porasla upravo u Hrvatskoj, što implicira zaostajanje kvalitete hrvatskog izvoza u odnosu na druge promatrane zemlje. Iako je nakon ulaska u EU hrvatski izvoz nadoknadio dio zaostatka, razina njegove sofisticiranosti krajem promatranog razdoblja i nadalje je viša samo u odnosu na bugarski izvoz te neznatno viša u odnosu na rumunjski izvoz. Drugim riječima, unatoč napretku u posljednjih nekoliko godina, hrvatska je izvozna košara i nadalje manje sofisticirana od većine zemalja SIE-a.

Slika 15. Sofisticiranost robnog izvoza zemalja SIE-a



Izvor: CompNet

5.1.3. Koncentracija izvoza

Pokazatelji koncentracije (odnosno diversifikacije) robne razmjene promatraju se s obzirom na to da visok stupanj specijalizacije u manjem broju izvoznih proizvoda i/ili trgovinskih partnera čini zemlju osjetljivijom na egzogene šokove. Smatra se da

diversificirana izvozna baza pridonosi većoj otpornosti zemlje na negativne vanjske šokove, koji se mogu odnositi na šokove inozemne potražnje ili uvjeta razmjene, i manjoj kolebljivosti izvoznih prihoda, a stupanj diversificiranosti izravno se može povezati i s većim stopama realnog rasta gospodarstva (Hesse, 2008.).¹⁹

Koncentracija u ovome radu mjeri se normaliziranim Herfindahl-Hirschmanovim indeksom (Hirschman, 1964.):

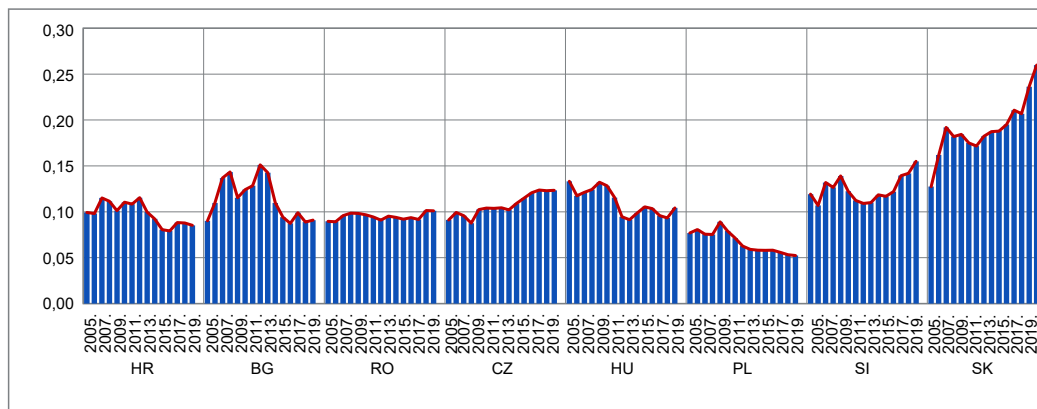
$$HHI = \sqrt{\frac{[\sum_{k=1}^n (x_k)^2] - \frac{1}{K}}{1 - \frac{1}{K}}}$$

pri čemu x_k označuje udio izvoza specifičnog proizvoda dezagregiranog na razini pet znamenki SMTK-a, dok K označuje ukupan broj izvoznih proizvoda. Vrijednost indeksa može se kretati u rasponu od 0 do 1, pri čemu veća vrijednost indeksa upućuje na veći stupanj koncentracije izvoza, odnosno na manji stupanj diversificiranosti.

Proizvodna se koncentracija hrvatskoga robnog izvoza u razdoblju nakon ulaska u EU smanjila, iako je trend pada koncentracije započeo ranije (Slika 16.). Posljednji podaci za 2019. pokazuju da je proizvodna koncentracija znatno niža nego što je bila ne samo prije ulaska u EU nego i prije (sredinom 2000-ih). Smanjenje koncentracije dijelom se može objasniti primjetnim padom udjela brodova u ukupnom izvozu.

¹⁹ S druge strane, prevelika diversificiranost može povećati određene troškove izvoza, kao što su primjerice marketinški troškovi, troškovi prijevoza i sl.

Slika 16. Proizvodna koncentracija robnog izvoza zemalja SIE-a



Napomena: Koncentracija je mjerena HHI indeksom izračunatim na osnovi podataka dezagregiranih na razini pet znamenki SMTK-a.

Izvori: Eurostat; izračun autora

Osim toga, Hrvatska se u odnosu na druge zemlje SIE-a izdvaja kao jedna od zemalja s najnižom razinom proizvodne koncentracije izvoza, pogotovo nakon ulaska u EU. To upućuje na to da koncentracija hrvatskoga robnog izvoza nije problematična, odnosno da je struktura domaćeg izvoza relativno dobro diversificirana u usporedbi s drugim zemljama SIE-a. Povoljnijoj ocjeni smanjenja koncentracije hrvatskog izvoza dodatno u prilog ide to što je ono postignuto uz istodobno širenje izvozne baze i sve veću važnost robnog izvoza nakon ulaska u EU. Unatoč tome, imajući na umu zavidno zaostajanje izvoznog sektora u Hrvatskoj, i još uvijek znatno niži udio robnog izvoza u BDP-u u odnosu na usporedive zemlje (Slika 9.), ovaj bi pokazatelj mogao, s druge strane, upućivati i na nedostatnu specijalizaciju hrvatskog izvoza i nedostatak pravih izvoznih pokretača.²⁰

5.1.4. Unutarsektorska trgovina

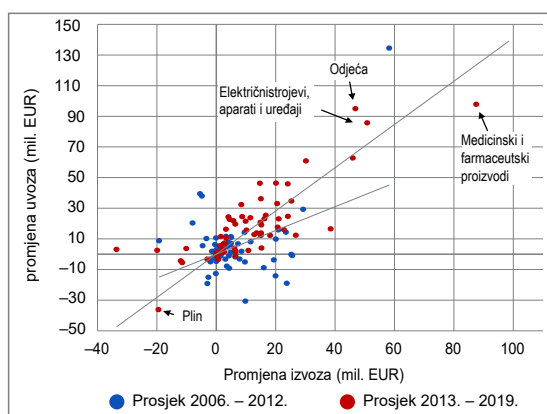
Nakon ulaska Hrvatske u EU uočeno je kako rastu izvoza najviše pridonose isti proizvodi kod kojih se istodobno bilježi najizraženiji rast uvoza, odnosno da jača povezanost između dinamike izvoza i uvoza. To je vidljivo i na Slici 17.a, koja povezuje ukupnu promjenu izvoza i uvoza proizvoda na razini dvije znamenke SMTK-a u razdoblju 2006. – 2012. odnosno u razdoblju 2013. – 2019. godine. Primjećuje se kako je u razdoblju nakon ulaska u EU povezanost između rasta izvoza i rasta uvoza veća nego u prethodnom razdoblju. Ukupno je u razdoblju od ulaska u EU najviše porastao

²⁰ Za ovakvo tumačenje vidjeti i rad Mikić i Lukinić (2004.).

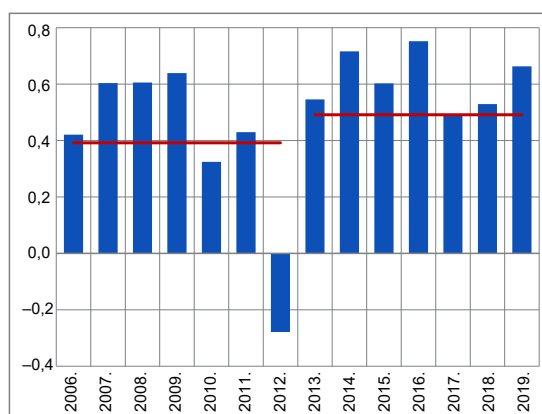
izvoz cestovnih vozila, medicinskih i farmaceutskih proizvoda, električnih strojeva, aparata i uređaja, odjeće te proizvoda od metala. To su ujedno proizvodi koji su najviše pridonijeli rastu uvoza. Na jačanje povezanosti promjena izvoza i uvoza nakon ulaska u EU upućuje i koeficijent korelacije (Slika 17.b), koji je u prvim godinama članstva premašio vrijednosti koje su se bilježile prije izbijanja svjetske financijske krize.²¹

Slika 17. Povezanost robnog izvoza i uvoza

a) Apsolutna promjena izvoza i uvoza



b) Koeficijent korelacije



Napomena: Na slici a) prikazana je prosječna godišnja apsolutna promjena izvoza odnosno uvoza u razdoblju 2006. – 2012. (označeno plavom bojom) odnosno u razdoblju 2013. – 2019. (označeno crvenom bojom). Koeficijent korelacije izračunat je prema podacima dezagregiranima na razini dvije znamenke SMTK-a. Na slici b) vodoravnim je linijama označen prosječan koeficijent korelacije izvoza i uvoza za razdoblje 2006. – 2012. odnosno 2013. – 2019.

Izvori: DZS; izračun autora

Uobičajena pozitivna veza između kretanja uvoza i izvoza može se objasniti različitim činiteljima poput uvozne ovisnosti izvoza, tranzitne trgovine (reizvoza i trgovina nerezidenata) te poslova oplemenjivanja, a njezinu povećanju u posljednjim godinama uz intenziviranje postojećih činitelja pridonijela je i liberalizacija trgovine električnom energijom.

Osim toga, sve izraženija veza između kretanja izvoza i uvoza može upućivati na jačanje unutarsektorske trgovine (engl. *Intra-industry trade*). Unutarsektorska trgovina odnosi se na razmjenu sličnih dobara unutar istog sektora, odnosno istodobni izvoz i uvoz diferenciranih proizvoda unutar iste industrije ili skupine proizvoda, za razliku od međusektorske trgovine (engl. *Inter-industry trade*), koja se odvija među potpuno različitim proizvodima. Važnost unutarsektorske trgovine posebno je do izražaja došla

²¹ Zamjetno smanjenje korelacije između promjena izvoza i uvoza u 2017. može se djelomično objasniti divergentnim kretanjima u razmjeni medicinskih i farmaceutskih proizvoda, kod kojih se trend rasta izvoza nastavio i te godine, dok je istodobno, nakon rekordnog uvoza prethodne godine, prekinut trend rasta uvoza.

nakon stvaranja zajedničkog tržišta EU-a odnosno jačanja europskih integracija, pri čemu je znatan dio trgovine među članicama činila upravo unutarsektorska trgovina koja nije dovela do snažnijih učinaka na distribuciju dohotka. Unutarsektorska trgovina obično je veća među zemljama sličnih raspoloživosti proizvodnih faktora, posebice razvijenih zemalja, te im omogućuje bolje korištenje ekonomija obujma, što prije svega vrijedi za horizontalnu unutarsektorsku trgovinu. Unutarsektorska trgovina često je vezana uz trgovinu dijelovima ili komponentama proizvoda. Nadalje, uz unutarsektorsku se trgovinu uglavnom vežu niži troškovi prilagođavanja, primjerice u obliku realokacije radne snage kao posljedice trgovinske liberalizacije. Viši stupanj unutarsektorske trgovine pokazatelj je više razine ekonomske integracije među zemljama, upućuje na konvergenciju trgovinskih obrazaca među vanjskotrgovinskim partnerima, a u širem se smislu može smatrati i pokazateljem realne konvergencije među zemljama. Osim toga, viši stupanj unutarsektorske trgovine i posljedično sličnosti strukture proizvodnje među zemljama mogu djelovati na sinkronizaciju poslovnih ciklusa i manje asimetrične šokove među trgovinskim partnerima (Karadeloglou i sur., 2015., Dautovic et al., 2014., Kawecka-Wyrzykowska, 2009.).

Najčešće se stupanj unutarsektorske trgovine prati Grubel-Lloydovim indeksom (Grubel i Lloyd, 1975.):

$$IIT = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n |X_{ij} - M_{ij}|}{\sum_{i=1}^n (X_{ij} + M_{ij})}$$

gdje je X_{ij} vrijednost izvoza zemlje i proizvoda j , a M_{ij} vrijednost uvoza zemlje i proizvoda j . Vrijednost pokazatelja kreće se između 0 i 1, pri čemu veća vrijednost označuje viši stupanj unutarsektorske trgovine. Vrijednost pokazatelja uvelike ovisi o stupnju dezagregiranosti podataka, pa tako izračuni na višim stupnjevima dezagregiranosti rezultiraju manjim stupnjem unutarsektorske trgovine. Izračuni u ovome radu zasnivaju se na podacima na razini pet znamenki SMTK-a.

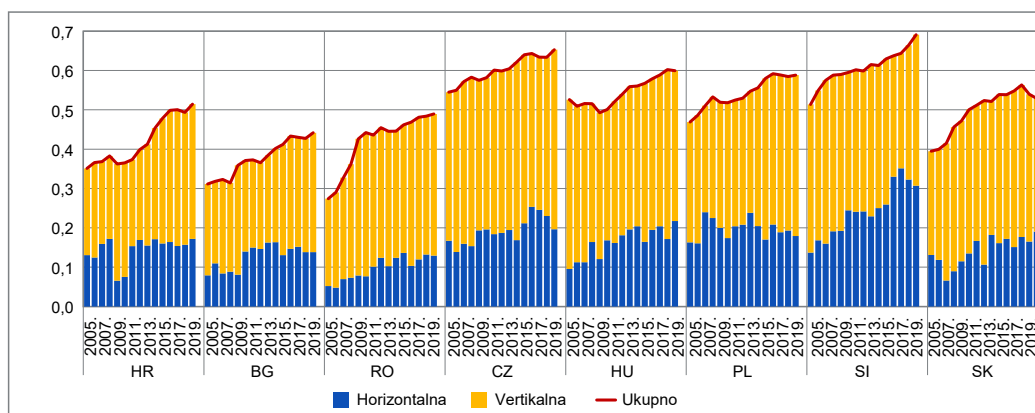
Unutarsektorska trgovina može se dalje podijeliti na vertikalnu (izvoz i uvoz proizvoda različite kvalitete i cijene, primjerice izvoz kvalitetne, dizajnerske odjeće i uvoz jeftinije odjeće slabije kvalitete) i horizontalnu (trgovina sličnim proizvodima koji se razlikuju po nekim manjim obilježjima, npr. automobili slične klase i cijene). Razdvajanje unutarsektorske trgovine na horizontalnu i vertikalnu ovisi o razlikama u jediničnim cijenama proizvoda, kojima se aproksimira njihova kvaliteta. Horizontalnom unutarsektorskom trgovinom smatra se trgovina za koju je zadovoljen sljedeći uvjet (Greenaway i sur., 1995.):

$$\frac{1}{1+d} \leq \frac{UV_j^x}{UV_j^m} \leq 1+d$$

gdje su V_j^x i V_j^m jedinične cijene izvoza i uvoza proizvoda j , a d je odabrani faktor disperzije, koji je, u skladu s drugim radovima (npr. Dautovic i sur., 2014.), postavljen na 15%. Ako određeni uvjet nije zadovoljen, smatra se da je unutarsektorska trgovina vertikalne prirode.

U Hrvatskoj se u razdoblju prije ulaska u EU stupanj unutarsektorske trgovine, uz manje oscilacije, kretao oko prosječnih 0,37 u razdoblju 2005. – 2012. godine (Slika 18.). Nakon pristupanja EU-u stupanj unutarsektorske trgovine zamjetno se povećao te je u razdoblju 2013. – 2019. prosječno iznosio 0,48. Ipak, stupanj unutarsektorske trgovine u Hrvatskoj i nadalje zaostaje za zemljama SIE-a. Jedino Bugarska i Rumunjska imaju niže vrijednosti unutarsektorske trgovine od Hrvatske. Što se tiče udjela horizontalne odnosno vertikalne unutarsektorske trgovine, oba su oblika unutarsektorske trgovine u Hrvatskoj ispod prosjeka zemalja SIE-a, no njihovim relativnim doprinosom Hrvatska ne odstupa od usporedivih zemalja. Tako se prosječno među promatranim zemljama oko trećine unutarsektorske trgovine odnosi na horizontalni, a dvije trećine na vertikalni oblik.

Slika 18. Grubel-Lloydov indeks unutarsektorske trgovine zemalja SIE-a



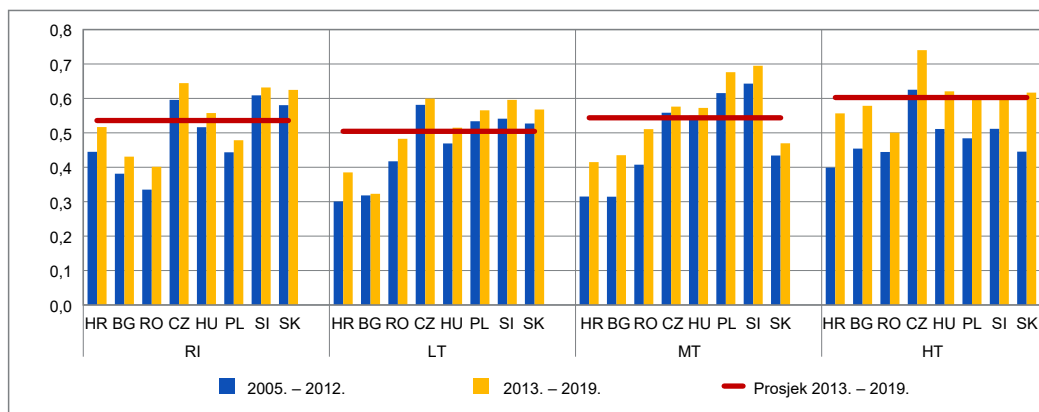
Napomena: Izračunato prema podacima dezagregiranim na razini pet znamenki SMTK-a.

Izvori: Eurostat; izračun autora

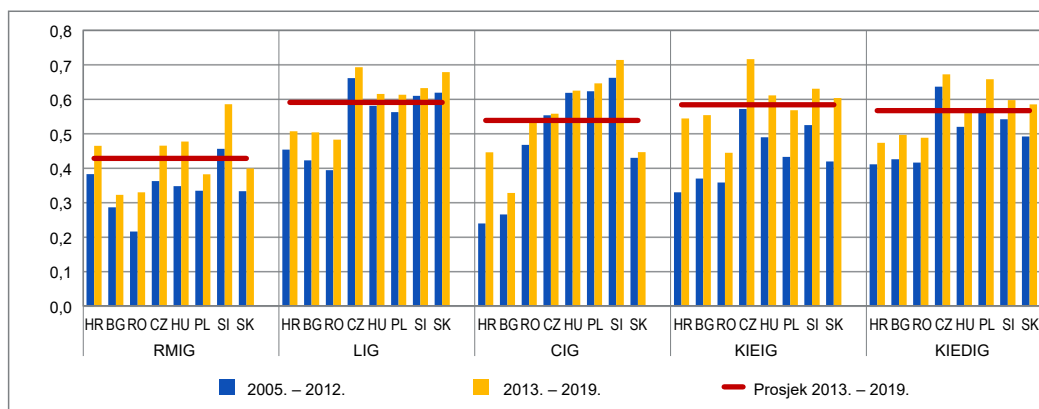
Promotrite li se detaljnije obilježja unutarsektorske trgovine u Hrvatskoj po pojedinim proizvodnim kategorijama (Slika 19.), uočava se da, iako je unutarsektorska trgovina obično najsnažnija u razmjeni sofisticiranijim proizvodima, u razdoblju prije ulaska u EU u Hrvatskoj se njezin relativno visok stupanj bilježio u razmjeni proizvoda manje dodane vrijednosti. Točnije, kada je riječ o tehnološkoj klasifikaciji proizvoda, unutarsektorska je trgovina bila najizraženija u razmjeni resursno intenzivnih proizvoda (hrana, odjeća, proizvodi od drva), odnosno prema faktorskoj intenzivnosti u razmjeni radno intenzivnih proizvoda (odjeća, proizvodi od drva i metala).

Slika 19. Unutarsektorska trgovina u Hrvatskoj i zemljama SIE-a prema proizvodnim kategorijama

a) Prema tehnološkoj intenzivnosti proizvoda



b) Prema faktorskoj intenzivnosti proizvoda



Napomena: Kratica RI označuje nisko tehnološke i resursno intenzivne, LT nisko tehnološke, MT srednje tehnološke, a HT visoko tehnološke proizvode. Kratica RMIG označuje proizvode intenzivne sirovinama, LIG radno intenzivne proizvode, CIG kapitalno intenzivne proizvode, KIEIG proizvode intenzivne znanjem koji se lako imitiraju, a KIEDIG proizvode intenzivne znanjem koji se teško imitiraju. Prosječna vrijednost udjela u razdoblju 2013. – 2019. izračunata je za sve zemlje SIE-a (uključujući Hrvatsku).

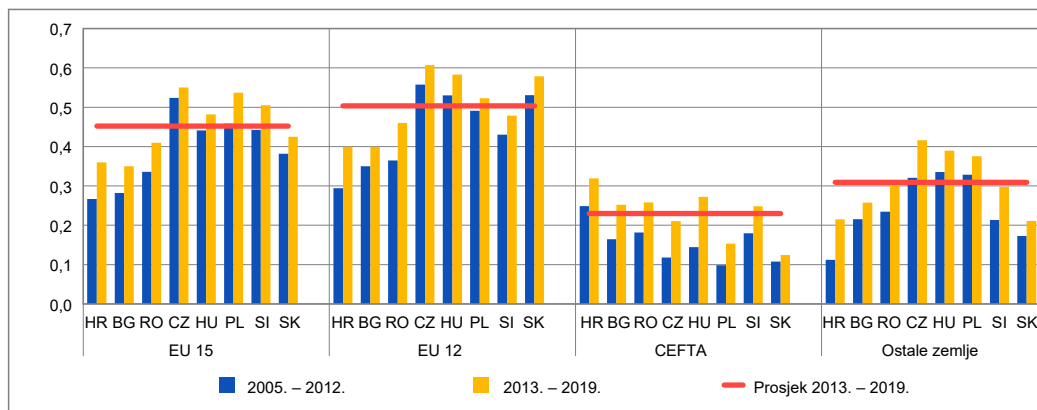
Izvori: Eurostat; izračun autora

Nakon ulaska u EU stupanj unutarsektorske trgovine povećao se u svim proizvodnim kategorijama, pri čemu se posebno izdvaja rast u kategorijama više dodane vrijednosti. Promatrano prema tehnološkoj intenzivnosti, udio unutarsektorske trgovine u posljednjih je pet godina najviše porastao u kategoriji visoko tehnoloških proizvoda, koja, među ostalim, obuhvaća električne strojeve, aparate i uređaje te medicinske i

farmaceutske proizvode, dok je prema faktorskoj intenzivnosti rast unutarsektorske trgovine bio najizrazitiji u kategorijama proizvoda intenzivnih znanjem koji se lako imitiraju (medicinski i farmaceutski proizvodi, plastične tvari u ostalim oblicima te aparati za telekomunikacije) te kapitalno intenzivnih proizvoda (električna energija, cestovna vozila te eterična ulja i parfumerijski i kozmetički proizvodi).

Što se tiče obilježja unutarsektorske trgovine po zemljama (Slika 20.), među pojedinim skupinama trgovinskih partnera Hrvatska najveći stupanj unutarsektorske trgovine ostvaruje u razmjeni s drugim zemljama EU-a, što se posebice odnosi na nove države članice. Osim toga, rast ukupne unutarsektorske trgovine nakon ulaska Hrvatske u EU posljedica je rasta ovog oblika trgovine sa svim grupacijama trgovinskih partnera, ponajviše s novim članicama EU-a (Slika D9. u Prilogu). Ipak, nakon što je unutarsektorska trgovina s novim članicama EU-a dosegla svoj vrhunac 2016., u sljedeće je tri godine uslijedio trend opadanja. Za razliku od toga, trend rasta unutarsektorske trgovine sa starim članicama EU-a nastavio se. Detaljniji uvid u pokazatelje unutarsektorske trgovine s pojedinim državama članicama EU-a (Slika D10. u Prilogu) pokazuje da je ovaj oblik trgovine posebno izražen u trgovinskim tijekovima sa Slovenijom, Njemačkom i Italijom. Što se tiče drugih trgovinskih partnera, u prvim godinama članstva Hrvatske u EU-u unutarsektorska je trgovina sa zemljama Cefte stagnirala, nakon čega je zabilježen kratkotrajni rast, no krajem promatranog razdoblja unutarsektorska trgovina sa zemljama Cefte bila je samo blago viša u odnosu na razdoblje netom prije ulaska u EU. Najmanji stupanj unutarsektorske trgovine ostvaruje se u razmjeni sa zemljama izvan EU-a i regije, iako je i tu izražen trend rasta. U usporedbi s drugim zemljama SIE-a, Hrvatska i nadalje s članicama EU-a ostvaruje manji stupanj unutarsektorske trgovine, iako je nakon ulaska u EU smanjila relativno zaostajanje. Isto vrijedi i za trgovinu s trećim zemljama. Za razliku od toga, jedino sa zemljama Cefte Hrvatska bilježi viši stupanj unutarsektorske trgovine u usporedbi s drugim zemljama SIE-a.

Slika 20. Unutarsektorska trgovina u Hrvatskoj i zemljama SIE-a prema grupacijama zemalja



Napomena: Izračunato prema podacima za pojedine zemlje ili grupacije zemalja dezagregiranim na razini pet znamenki SMTK-a.

Izvori: Eurostat; izračun autora

5.1.5. Usklađenost strukture izvoza s potražnjom iz EU-a

Za razmatranje proizvodne strukture robnog izvoza rabi se i pokazatelj usklađenosti strukture izvoza s potražnjom iz EU-a (engl. *trade complementarity index*, TCI), koji se prema Michaely (1996.) računa kao:

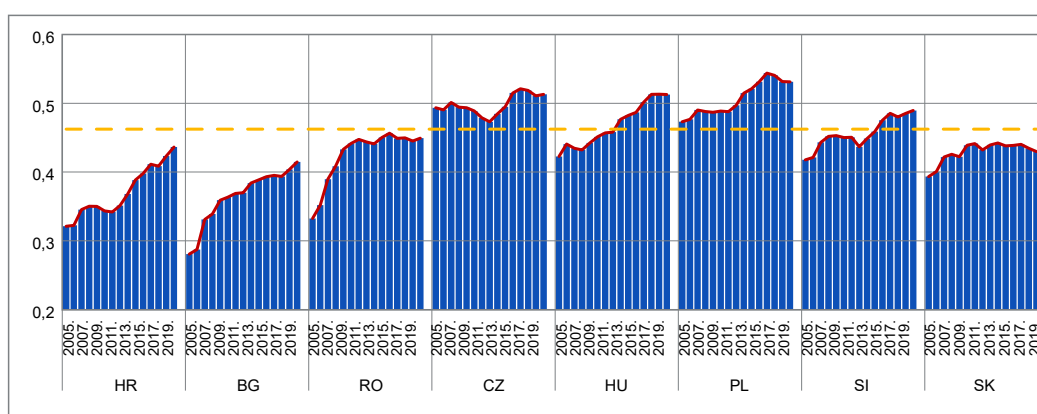
$$TCI = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n |x_{ij} - m_{ik}|}{2}$$

gdje je x_{ij} udio izvoza proizvoda i zemlje j u ukupnom izvozu, a m_{ik} je udio uvoza proizvoda i zemlje k (u ovom radu EU) u ukupnom uvozu. Pomoću ovog se pokazatelja mjeri koliko je struktura izvoza zemalja SIE-a, tj. ponude, usklađena sa strukturom potražnje odnosno uvoza iz EU-a. Pokazatelj može poprimiti vrijednost između 0 i 1, pri čemu bi 0 označavala da trgovinski tijekovi između zemlje SIE-a i EU-a nisu usklađeni, odnosno da zemlja SIE-a ne izvozi niti jedan proizvod koji EU uvozi. S druge strane, vrijednost pokazatelja 1 značila bi da su trgovinski tijekovi u potpunosti usklađeni, odnosno da je struktura izvoza zemlje SIE-a identična strukturi uvoza EU-a. Praćenjem promjena ovog pokazatelja tijekom vremena stječe se uvid u to postaju li obrasci trgovinskih tijekova između partnera više ili manje kompatibilni, pri čemu se može očekivati da će razmjena između dva trgovinska partnera biti veća ako ponuda jedne zemlje u većoj mjeri odgovara potražnji druge zemlje (Michaely i Waynryt, 2016.).

Kao što se može vidjeti na Slici 21., u razdoblju 2005. – 2019. usklađenost strukture hrvatskoga robnog izvoza s potražnjom iz EU-a znatno se povećala, što posebno

vrijedi za razdoblje nakon ulaska u EU. Početkom promatranog razdoblja, kao i kada je Hrvatska ulazila u EU, usklađenost strukture hrvatskoga robnog izvoza s potražnjom iz EU-a bila je manja nego u ostalim zemljama SIE-a, s izuzetkom Bugarske, čija je struktura izvoza najmanje usklađena s potražnjom iz EU-a. Rastom usklađenosti u posljednjih petnaestak godina Hrvatska je smanjila relativno zaostajanje za usporedivim zemljama – početkom promatranog razdoblja ovaj je pokazatelj za Hrvatsku bio na razini oko 80% prosjeka za druge zemlje, a 2019. prešao je 90%. Unatoč tome, Hrvatska, poslije Bugarske i Slovačke, i nadalje ima najslabije usklađenu strukturu izvoza s potražnjom iz EU-a.

Slika 21. Indeks usklađenosti robnog izvoza zemalja SIE-a s uvozom EU-a



Napomena: Izračunato prema podacima dezagregiranima na razini pet znamenki SMTK-a. Isprekidana linija označuje prosjek 2013. – 2019. za sve zemlje.

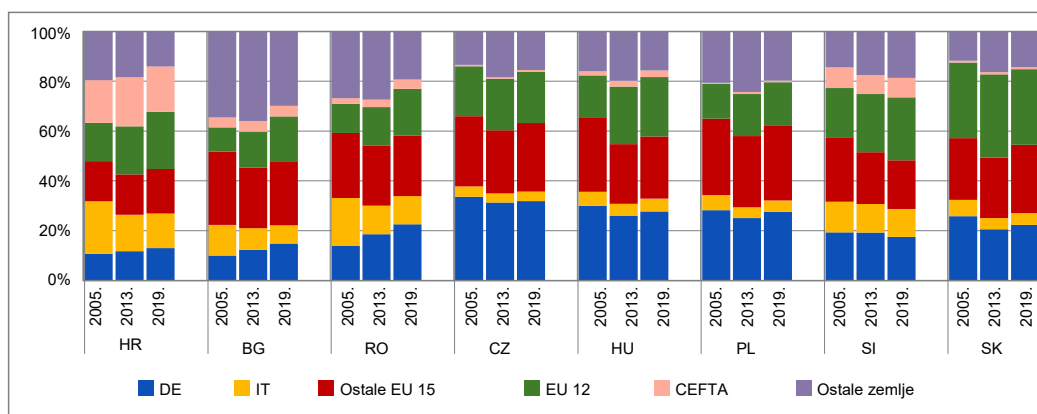
Izvori: Eurostat; izračun autora

5.2. Geografska struktura hrvatskoga robnog izvoza

Glavno je obilježje geografske strukture hrvatskoga robnog izvoza pretežita usmjerenost na zajedničko tržište preostalih država članica EU-a, koje zajedno predstavljaju odredište za više od 60% izvoza (Slika 22.). Kako je rastu robnog izvoza nakon ulaska u EU poglavito pridonosio veći izvoz na tržište EU-a, što je pojašnjeno u poglavlju 4.2., udio zemalja EU-a nakon 2013. porastao je, za što je pretežito zaslužan rast izvoza u nove države članice, prije svega u Sloveniju i Mađarsku. Udio izvoza u stare države članice također je porastao, iako zbog manjeg izvoza brodova kontinuirano opada udio Italije, tradicionalno najvažnijega hrvatskoga vanjskotrgovinskog partnera. Unatoč ključnoj i sve važnijoj ulozi zemalja EU-a u kretanju izvoza, Hrvatska se, uz Bugarsku, i nadalje izdvaja najmanjim udjelom izvoza na zajedničko tržište, koje kod preostalih zemalja SIE-a sudjeluje s minimalno 70% u ukupnom robnom izvozu. Manji

udio tržišta EU-a u hrvatskom izvozu posljedica je znatno ispodprosječnog udjela Njemačke, koja je bez iznimke najvažniji pojedinačni vanjskotrgovinski partner svih preostalih zemalja SIE-a. Posebno to vrijedi za Češku, Mađarsku i Poljsku, kod kojih udio izvoza u Njemačku prelazi četvrtinu, što odražava njihovu poziciju u globalnim lancima vrijednosti kao dobavljača strojeva i transportne opreme. Iako je udio izvoza u zemlje Cefte u padu, Hrvatska se zbog svojih geografskih i povijesnih veza i nadalje ističe relativno velikim udjelom izvoza u tu skupinu zemalja. Udio izvoza u ostale treće zemlje također se smanjuje nakon 2013., što među promatranim zemljama SIE-a ne vrijedi jedino za Sloveniju.

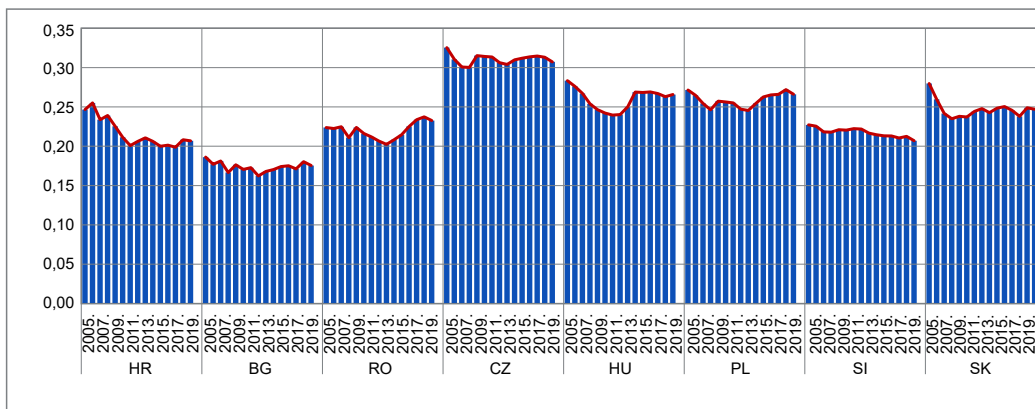
Slika 22. Geografska struktura robnog izvoza zemalja SIE-a



Izvori: Eurostat; izračun autora

Ovakva geografska struktura izvoza, uz ispodprosječan udio članica EU-a i iznadprosječan udio zemalja Cefte, rezultira time da Hrvatska ima jednu od najnižih razina geografske koncentracije među zemljama SIE-a (Slika 23.). Trend smanjivanja geografske koncentracije u Hrvatskoj započeo je sredinom 2000-ih, a nakon ulaska u EU koncentracija je samo neznatno dodatno smanjena. Međutim, čini se kako je Hrvatska među manjim brojem zemalja koje su u posljednjih desetak godina smanjile geografsku koncentraciju izvoza.

Slika 23. Geografska koncentracija robnog izvoza zemalja SIE-a



Napomena: Koncentracija je mjerena HHI indeksom izračunatim na osnovi podataka dezagregiranih na razini pet znamenki SMTK-a.

Izvori: Eurostat; izračun autora

6. Zaključna razmatranja

Empirijska analiza trgovinskih tijekova između Hrvatske i inozemstva u prvih sedam godina članstva u EU-u i usporedba s kretanjima u drugim zemljama SIE-a pokazali su kako je u razdoblju 2013. – 2019. rast hrvatskoga robnog izvoza bio jači nego u usporedivim zemljama. Pritom je njegov tržišni udio na svjetskom i europskom tržištu snažno porastao, čime je nadoknađen dio gubitaka iz prethodnog razdoblja, a trgovinska se otvorenost domaćega gospodarstva povećala. Što se tiče strukture hrvatskoga robnog izvoza, rast nakon ulaska u EU bio je široko rasprostranjen među različitim proizvodnim kategorijama, a uglavnom orijentiran upravo na zajedničko europsko tržište. Poboljšali su se pokazatelji izraženih komparativnih prednosti u skupinama proizvoda više dodane vrijednosti, zahvaljujući rastu udjela visoko tehnoloških proizvoda (poglavito medicinskih i farmaceutskih proizvoda) u strukturi ukupnoga hrvatskoga robnoga izvoza. Sofisticiranost hrvatske izvozne košare i usklađenost izvoza s potražnjom iz EU-a porasli su, unutarsektorska trgovina je ojačala, a koncentracija izvoza se smanjila.

Sve navedeno upućuje na to da ulazak u EU označuje prekretnicu u trgovinskim tijekovima između Hrvatske i inozemstva. Nakon pristupanja zajedničkom tržištu hrvatski je izvozni sektor ojačao, a trgovinska se integracija s drugim članicama EU-a produbila, uz brojne pozitivne promjene u strukturi robne razmjene. Iako se empirijska analiza provedena u ovome radu ne zasniva na utvrđivanju uzročno-posljedične veze, a uočene promjene ne mogu se povezati isključivo s učincima članstva u EU-u, pozitivan utjecaj članstva neupitan je.

Međutim, unatoč nizu pozitivnih promjena hrvatskoga robnog izvoza nakon ulaska u EU ne smije se zanemariti kako su i nadalje prisutne brojne manjkavosti. Trgovinska otvorenost domaćega gospodarstva manja je nego u većini drugih zemalja SIE-a, dok u skupini promatranih zemalja Hrvatska ima najveći vanjskotrgovinski manjak. Osim toga, proizvodi više dodane vrijednosti i nadalje čine znatno manji dio ukupnoga hrvatskoga robnog izvoza nego u drugim zemljama SIE-a, a sofisticiranost hrvatske izvozne košare i njezina usklađenost s potražnjom iz EU-a manje su u usporedbi s većinom promatranih zemalja.

Naposljetku, još je uvijek nejasno kako je pandemija koronavirusa i prateća kontrakcija trgovinskih tijekova na globalnoj razini utjecala na strukturalna obilježja hrvatske robne razmjene, što je logičan slijed nastavka empirijske analize. Međutim, zahvaljujući pozitivnim trendovima nakon ulaska u EU, može se zaključiti kako je izvozni sektor novu krizu dočekao otporniji nego u slučaju svjetske financijske krize, što potvrđuje i slabiji godišnji pad hrvatskoga robnog izvoza tijekom 2020. u odnosu na prosjek zemalja SIE-a. Osim toga, skori ulazak u europodručje može predstavljati dodatni poticaj daljnjem jačanju izvoznog sektora.

Literatura

Balassa, B. (1965.): *Trade liberalisation and 'revealed' comparative advantage*, The Manchester School 33, str. 99. – 123.

Bilas, V. (2007.): *Trgovinska povezanost Hrvatske i EU*, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, Vol. 5 No. 1, 2007., str. 67. – 78.

Boromisa, A.-M. (2005.): *What does an enlarged European Union mean for Croatia?*, Croatian Accession to the European Union. Vol. 3, str. 31. – 60., Institut za javne financije, Zagreb

Boromisa, A.-M. i Mikić, M. (2003.): *EU kao determinanta hrvatske trgovinske politike, Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – izazovi ekonomske i pravne prilagodbe*, Vol 1, str. 139. – 157., Institut za javne financije, Zagreb

Bule, M. i Ćudina, A. (2019.): *Inozemna izravna vlasnička ulaganja i premija stranog vlasništva: Slučaj Hrvatske*, HNB Istraživanja I-55, Hrvatska narodna banka, Zagreb

Buturac, G., Mikulić, D. i Palić, P. (2019.): *Sources of export growth and development of manufacturing industry: empirical evidence from Croatia*, Economic Research – Ekonomska Istraživanja, 32:1, str. 101. – 127.

Ćudina, A. i Sušić, G. (2013.): *Utjecaj pristupanja Hrvatske Europskoj uniji na trgovinske i gospodarske odnose sa zemljama CEFTA-e*, Ekonomski Pregled, 64(4), str. 376. – 396.

Dautovic, E., Orszaghova, L. i Schudel, W. (2014.): *Intra-industry trade between CESEE countries and the EU15*, ECB Working Paper Series, No. 1719, Europska središnja banka, Frankfurt

EIZG (2007.): *Pristupanje Europskoj uniji: Očekivani ekonomski učinci*, Ekonomski institut, Zagreb, dostupno na: https://www.eizg.hr/userdocsimages/publikacije/knjige/pristupanje_Europskoj_uniji_ocekivani_ekonomski_ucinci.pdf

Europska komisija (2015.): *Izvešće za Hrvatsku 2015. S detaljnim preispitivanjem o sprečavanju i ispravljanju makroekonomskih neravnoteža*, Radni dokument Europske komisije, dostupno na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/308d43cb-bdb2-11e4-bbe1-01aa75ed71a1/>

Globan, T. (2018.): *Struktura i odrednice desetljetnog preokreta u vanjskotrgovinskoj bilanci Republike Hrvatske*, Zbornik radova znanstvenog skupa “Modeli razvoja hrvatskog gospodarstva”, str. 197. – 213.

Gräbner, C., Heimberger, P., Kapeller, J. i Springholz, F. (2018.): *Measuring Economic Openness: A Review of Existing Measures and Empirical Practices*, wiiw Working Paper, No. 157, The Vienna Institute for International Economic Studies, Beč

Greenaway, D., Hine, R. i Milner, C. (1995.): *Vertical and horizontal intra-industry trade: a cross industry analysis for the United Kingdom*, The Economic Journal, Vol. 105 (433), str. 1505. – 1518.

Grubel, H. i Lloyd, P. (1975.): *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, London and New York: John Wiley and Sons

Hausmann, R., Hwang, J. i Rodrik, D. (2007.): *What you export matters*, Journal of Economic Growth 12(1), str. 1. – 25.

Hesse, H. (2008.): *Export Diversification and Economic Growth*, Commission on Growth and Development Working Paper, No. 21, The World Bank, Washington D.C.

Hirschman, A. O. (1964.): *The paternity of an index*, American Economic Review 54(5), str. 761. – 762.

Hoekman, B., ur. (2015.): *The Global Trade Slowdown: A New Normal?* A VoxEU eBook, London: CEPR Press and EUI

Holzner, M. (2013.): *Impact of Croatian EU Accession on Regional Trade Patterns*, WiiW Policy Notes and Reports, No. 10, June 2013

IMO (2012.): *Hrvatska i Europska unija: Prednosti i izazovi članstva*, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, dostupno na: https://www.irmo.hr/wp-content/uploads/2013/11/hrvatska_i_eu_prednosti_izazovi_.pdf

Karadeloglou, P., Benkovskis, K. i CompNet Task Force (2015.): *Compendium on the diagnostic toolkit for competitiveness*, ECB Occasional Paper Series, No 163, Europska središnja banka, Frankfurt

Kawecka-Wyrzykowska, E. (2009.): *Evolving pattern of intra-industry trade specialization of the new Member States (NMS) of the EU: the case of automotive industry*, European Economy – Economic Papers 364, European Commission, Brussels

Kovač, K., Jošić, M. i Vidaković Peruško, I. (2018.): *Croatia in Global Value Chains*, HNB Pregledi, S-32, Hrvatska narodna banka, Zagreb

Lall, S. (2000.): *The technological structure and performance of developing country manufactured exports 1985-1998*, Oxford Development Studies, 28 (3), str. 337. – 369.

Michaely, M. (1996.): *Trade preferential agreements in Latin America: an ex ante assessment*, Policy Research Working Paper No. 1583, The World Bank, Washington D.C.

Michaely, M. i Wajnryt, D. (2016.): *With Whom Do Nations Trade? – The Fading Distance*, Global Economy Journal, 16(3), str. 411. – 432.

Mikić, M. i Lukinić, G. (2004.): *Using Trade Statistics to Gauge Croatian Competitiveness, Proceeding of International Conference “An Enterprise Odyssey: Building Competitive Advantage 2004”*, University of Zagreb, Graduate School of Economics and Business, Zagreb, str. 302. – 317.

MMF (2019.): *Balance of payments and international investment position manual*, Sixth edition (BPM6), International Monetary Fund, Washington, DC

Orsini, K. i Perić, A. (2021.): *Understanding the Croatian Export Boom*, European Economy – Economic Brief 065, European Commission, Brussels

Orszaghova, L., Savelin, L. i Schudel, W. (2013.): *External competitiveness of EU candidate countries*, ECB Occasional Paper Series, No. 141, Europska središnja banka, Frankfurt

Ott, K., ur. (2003.): *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – Izazovi ekonomske i pravne prilagodbe*, Institut za javne financije, Zagreb, i Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb

Ott, K., ur. (2004.): *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – Izazovi institucionalnih prilagodbi*, Drugi svezak, Institut za javne financije, Zagreb, i Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb

Ott, K., ur. (2005.): *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – Ususret izazovima pregovora*, Treći svezak, Institut za javne financije, Zagreb, i Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb

Ott, K., ur. (2006.): *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – Izazovi sudjelovanja*, Četvrti svezak, Institut za javne financije, Zagreb i Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb

Ranilović, N. (2017.): *The Effects of Economic Integration on Croatian Merchandise Trade: A Gravity Model Study*, Comparative Economic Studies, Vol. 59, Issue 3, str. 382. – 404.

Šelebaj, D. (2020.): *Mikroekonomski aspekti izvoza hrvatske prerađivačke industrije nakon ulaska u Europsku uniju*, HNB Istraživanja, I-59, Hrvatska narodna banka, Zagreb

Škuflić, L. (1999.): *Međunarodna orijentacija i trgovinska politika Republike Hrvatske*, doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Rijeka

Šošić, V. i Vujčić, B. (2005.) *Trgovinska integracija i pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji*, u: Ott (ur.) *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – Ususret izazovima pregovora*, Treći svezak, str. 59. – 82., Institut za javne financije i Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb

Štulec, I., Vučković, V. i Baković, T. (2014.): *Impact of Croatian EU accession on its foreign trade and customs system*, Ekonomski Vjesnik, Br. 2/2014., str. 381. – 392.

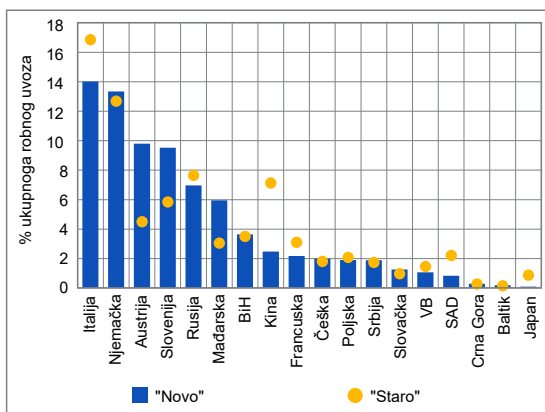
Švaljek, S. (2013.): *Pristupanje Europskoj uniji: Koristi za poduzetnike*, ZEF – 6. Zagrebački Ekonomski Forum 2013., str. 5. – 17, Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb

UNECE (2009.): *Transit trade and re-export – Quasi transit trade in Europe: When value added does not belong to the reporting economy*, Note by Eurostat and European Central Bank, ECE/CES/GE.23/2009/11, Geneva

Yilmaz, B. (2005.): *The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization in the European Union: A Comparison of Six New Member/Candidate Countries and the EU/15*, Eastern European Economics, 43 (5), str. 74. – 100.

Dodatak

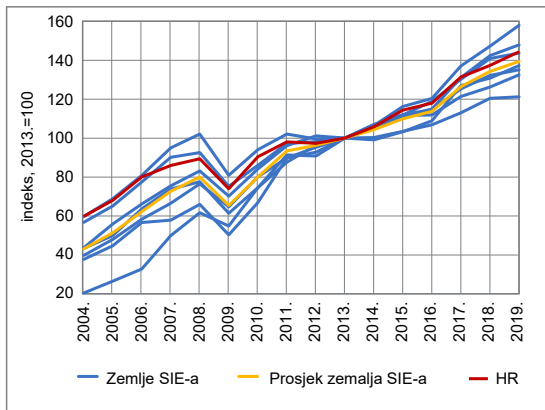
Slika D1. Struktura hrvatskoga robnog uvoza prema "staroj" i "novoj" metodologiji, 2012.



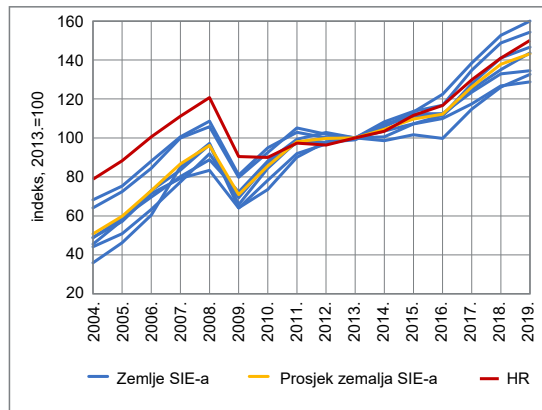
Izvori: DZS; izračun autora

Slika D2. Robna razmjena Hrvatske i drugih zemalja SIE-a prema platnobilančnim podacima

a) Robni izvoz

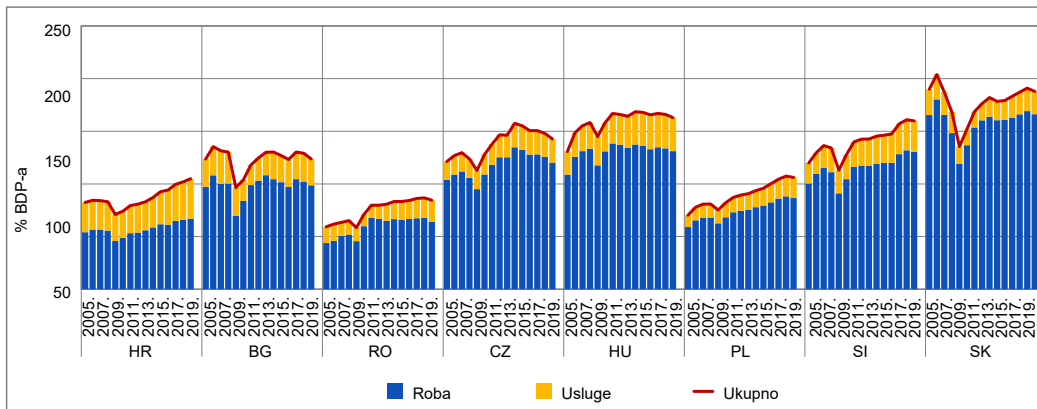


b) Robni uvoz



Izvori: Eurostat; izračun autora

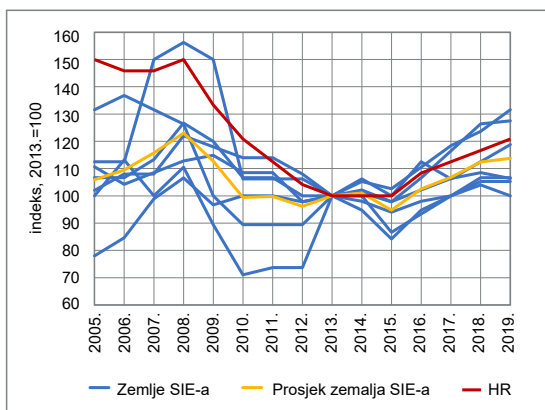
Slika D3. Trgovinska otvorenost zemalja SIE-a u razmjeni robe i usluga



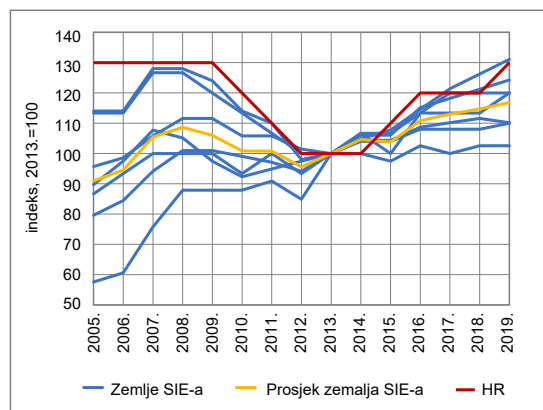
Izvori: Eurostat; izračun autora

Slika D4. Tržišni udjeli izvoza zemalja SIE-a na svjetskom tržištu

a) usluge



b) roba i usluge



Izvori: Eurostat; izračun autora

Prilog 1. Usporedba podataka o robnoj razmjeni Hrvatske s inozemstvom prema vanjskotrgovinskoj i platnobilančnoj statistici

Međunarodni metodološki standardi na kojima počiva vanjskotrgovinska statistika (koju prati DZS) ponešto se razlikuju od standarda na kojima se zasniva platnobilančna statistika (koju sastavlja HNB i na osnovi koje se u DZS-u izrađuju nacionalni računi). Krajem 2014. u Hrvatskoj je započela primjena statističkih standarda BPM6²² i ESA2010²³, a koji u dijelu praćenja robne razmjene za potrebe sastavljanja platne bilance (odnosno nacionalnih računa) pretpostavljaju evidentiranje samo onih transakcija kod kojih je došlo do promjene vlasništva. Stoga, iako se vrijednosti prihoda i rashoda na računu robe u platnoj bilanci zasnivaju na podacima robne razmjene s inozemstvom koje objavljuje DZS, oni se za potrebe sastavljanja platne bilance dijelom korigiraju jer je za platnu bilancu ključan kriterij evidentiranja transakcija promjena vlasništva nad robom između rezidenta i nerezidenta, koji se ne podudara uvijek s kriterijem prelaska robe preko državne granice kojim se koristi DZS.

Platnobilančni podaci o kretanjima na računu robe razlikuju se od vanjskotrgovinskih podataka DZS-a po nekoliko osnova. Za početak, platnobilančni podaci ne uključuju kvazitransit²⁴. Kvazitransit (poznat i kao roterdamski učinak) odnosi se na trgovinu gdje se roba iz treće zemlje (koja nije članica EU-a) uvozi na teritorij EU-a te se uvozna carinska deklaracija podnosi u jednoj državi članici, a potom se roba otprema u drugu članicu, odnosno roba se iz jedne države članice izvozi u treću zemlju, ali se izvozna deklaracija podnosi u drugoj članici. Prema tome, u ovim transakcijama rezidenti zemalja u kojima se podnose carinske deklaracije ne stječu pravo vlasništva nad robom (DZS, 2020.). Kvazitransit se najčešće povezuje s trgovinom nerezidentnih poduzeća, odnosno poduzeća iz drugih članica EU-a koja nemaju sjedište u Hrvatskoj, niti svoje podružnice, već u trgovini s članicama EU-a posluju preko nerezidentnoga poreznog broja, odnosno s trećim zemljama uz pomoć EORI broja. Poslovanje nerezidentnih poduzeća dobilo je na važnosti nakon ulaska Hrvatske u EU, no u ovom slučaju dodana vrijednost u međunarodnoj trgovini zapravo pripada inozemnom poslovnom subjektu s obzirom na to da je riječ o transakcijama nerezidentnih poduzeća koja na domaćem teritoriju nemaju zaposlenike, poslovne prostore, proizvodne kapacitete i sl., a aktivnosti su im ograničene na trgovinu. Zbog toga se transakcije trgovanja robe od strane nerezidentnih poduzeća u Hrvatskoj, gdje ta poduzeća robu izvoze u druge države članice EU-a ili treće zemlje ili ih uvoze iz inozemstva, isključuju iz platnobilančnih

²² Šesto izdanje Priručnika za sastavljanje platne bilance (engl. *Balance of Payments Manual 6*).

²³ Više vidjeti na: <https://www.hnb.hr/-/informacije-za-korisnike-statistickih-podataka>

²⁴ Za razliku od kvazitransita, čisti se tranzit odnosi na fizički prolaz robe preko teritorija određene zemlje (B) na putu od početne (A) zemlje do zemlje odredišta (C), pri čemu eventualno zastajanje robe u intermedijarnoj (B) zemlji nije povezano s poslovima oplemenjivanja i ne dolazi do promjene vlasništva nad robom, pa se to smatra robom u tranzitu (provozu), koju u skladu s međunarodnim statističkim standardima DZS ne evidentira u statistici robne razmjene s inozemstvom (DZS, 2020.).

vrijednosti prihoda i rashoda na računu robe. Istodobno se transakcije između rezidenata i nerezidenata na teritoriju Hrvatske, pri kojima roba nije prošla granicu, uključuju u platnu bilancu.²⁵

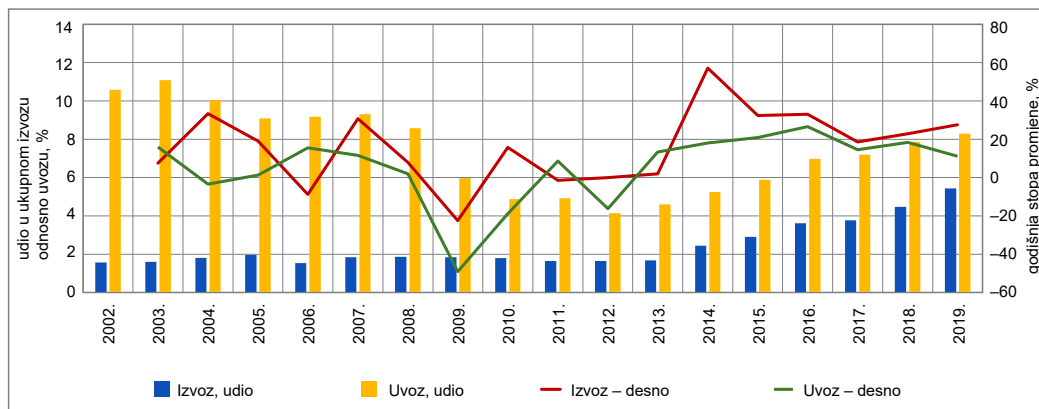
Još jedan oblik tranzitne trgovine je reizvoz, gdje se roba uvozi i postaje vlasništvo rezidenata određene zemlje, a potom se bez znatnije transformacije izvozi u drugu zemlju.²⁶ Transakcije reizvoza sadržane su i u podacima DZS-a i platne bilance, a trenutno ne postoji procjena njihove vrijednosti. Kao primjer reizvoza u Hrvatskoj može se navesti trgovina cestovnim vozilima. Uvoz cestovnih vozila čini znatan dio ukupnoga robnog uvoza te je u nekoliko godina prije ulaska u EU iznosio malo manje od 5%, dok je s oporavkom gospodarstva porastao na više od 8% u 2019., što je još uvijek manje nego tijekom 2000-ih prije izbijanja svjetske krize, kada je iznosio oko 10%. Za razliku od toga, Hrvatska nema razvijenu automobilsku industriju i nije znatnije uključena u europske automobilske lance, tako da se na izvoz cestovnih vozila prije ulaska u EU odnosilo manje od 2% ukupnoga robnog izvoza. Nakon ulaska u EU izvoz cestovnih vozila primjetno se intenzivirao te je njegov udio premašio 5% u 2019. (Slika D5.). Dio tog rasta odnosi se na izvoz ranije uvezenih cestovnih vozila, odnosno reizvoz.²⁷ Isti se, primjerice, može objasniti povlačenjem automobila sa skladišta u Hrvatskoj ako kupac u nekoj drugoj državi članici EU-a kupuje upravo takav model koji tamo trenutno nije dostupan. Dodatni je razlog preprodaja automobila. Naime, automobili su u Hrvatskoj jeftiniji nego u drugim državama članicama, pa se trgovcima automobila isplati uvezena vozila ponovo prodati na tržišta gdje su oni skuplji.

²⁵ Više vidjeti na: <http://www.hnb.hr/-/nastavlja-se-uskla-ivanje-statistike-platne-bilance-sa-standardima-eu-a>, gdje je, među ostalim, pojašnjeno da je prilagodba podataka robne razmjene u platnoj bilanci za kvazitransit provedena za razdoblja od početka 2014., zbog nedostatka pouzdanih podataka potrebnih za procjenu u prethodnom razdoblju. Osim toga, pojašnjava se razlika u vrijednosti prilagodbi na strani izvoza odnosno uvoza, a koja proizlazi iz mogućnosti skladištenja uvezena roba na dulje razdoblje prije izvoza i različitih uvoznih i izvoznih cijena zbog troškova prijevoza, skladištenja i osiguranja robe, kao i sustava transfernih cijena multinacionalnih poduzeća (UNECE, 2009.).

²⁶ MMF (2009.) dodatno pojašnjava da se cijena po kojoj je roba uvezena može razlikovati od cijene po kojoj se roba reizvozi zbog transportnih troškova, marže trgovca i sl. Kao najčešći kriterij za razlikovanje je li riječ o reizvozu ili domaće proizvedenoj izveznoj robi jest zadržavanje ili promjena carinske oznake robe.

²⁷ Osim reizvoza, rastu ukupnog izvoza cestovnih vozila nakon ulaska u EU pridonio je i rast izvoza dijelova motornih vozila, iako se njegov udio smanjio s 54% ukupnog izvoza cestovnih vozila u 2013. na 35% u 2019., dok se istodobno udio izvoza motornih vozila za prijevoz ljudi povećao sa 6% na 45%.

Slika D5. Trgovina cestovnim vozilima



Izvor: DZS

Druga bitna prilagodba podataka u platnoj bilanci odnosi se na isključivanje transakcija izvoza i uvoza robe s motivom dorade, obrade ili oplemenjivanja²⁸, koje se također isključuju iz platnobilančnih podataka.²⁹ Osim što kod njih nema promjene vlasništva, kod ovih transakcija roba može nekoliko puta prijeći granicu prije konačnog izvoza odnosno uvoza, čime se znatno uvećavaju statistički podaci, što je ranije bilo posebno izraženo u sektoru brodogradnje. Pritom dodana vrijednost ostvarena u zemlji nije znatna.

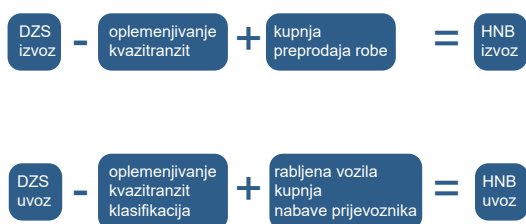
Osim oplemenjivanja i kvazitrnzita platnobilančne vrijednosti izvoza i uvoza robe sadržavaju dodatne prilagodbe u odnosu na podatke DZS-a (Slika D6.). Tako se vrijednost izvoza uvećava za procjenu neto izvoza u poslovima preprodaje, gdje roba ne prelazi carinsku granicu zemlje trgovca, nego se ona kupuje i prodaje u inozemstvu (engl. *merchanding*), kao i za procjenu vrijednosti robe prodane stranim putnicima i turistima i iznesene iz Hrvatske. S druge strane, vrijednost uvoza robe u platnoj bilanci uvećava se za procijenjenu vrijednost uvoza rabljenih vozila iz EU-a od strane fizičkih osoba, koja nije uključena u DZS-ovu statistiku robne razmjene jer fizičke osobe nisu obuhvaćene sustavom izvještavanja Intrastat. Nadalje, iz vrijednosti uvoza prema paritetu cif (engl. *cost, insurance and freight*) koji objavljuje DZS, HNB isključuje procijenjene troškove prijevoza i osiguranja jer se u platnoj bilanci vrijednosti robne razmjene prikazuju prema paritetu fob (engl. *free on board*), koji ne uključuje

²⁸ Poslovi oplemenjivanja odnose se na aktivnosti transformacije, dogradnje, sastavljanja, obnavljanja, poboljšavanja i sl., s ciljem proizvodnje nove ili znatno poboljšane robe, iako to ne rezultira nužno promjenom u klasifikaciji proizvoda.

²⁹ Prema BPM6 u platnoj se bilanci oplemenjivanje evidentira kao usluga i bilježi na neto načelu. Stoga se iz podataka DZS-a o robnoj razmjeni s inozemstvom isključuje bruto vrijednost robe koja je predmet oplemenjivanja i na strani robnoga izvoza i na strani robnoga uvoza. Međutim, neto vrijednost pruženih i primljenih usluga oplemenjivanja uključuje se u razmjenu usluga, što povećava prihode od usluga.

spomenute troškove. Ostale se prilagodbe odnose na procjenu kupnje (troškovi rezidenata za kupnju u inozemstvu, točnije vrijednost robe koju su hrvatski građani osobno uvezli iz susjednih zemalja, troškovi za tzv. *shopping*) te nabave domaćih prijevoznika u inozemstvu (primjerice, goriva i drugih potrepština).

Slika D6. Shematski prikaz prilagodbi podataka robne razmjene u platnoj bilanci

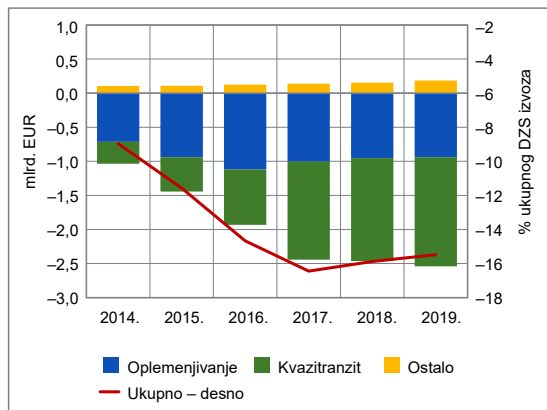


Izvor: prikaz autora

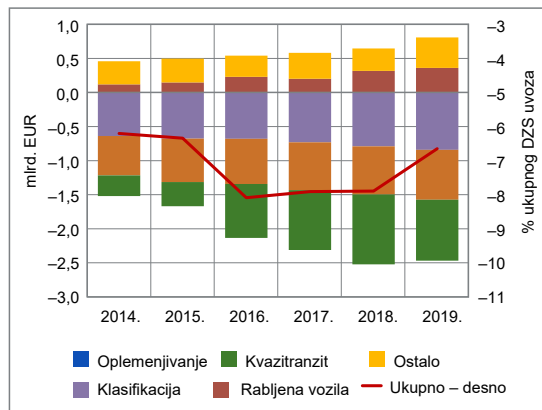
Vrijednost prilagodbi robnog izvoza za potrebe sastavljanja platne bilance u razdoblju 2014. – 2019. porasla je s 0,9 mlrd. eura na 2,4 mlrd. eura (Slika D7.a). Glavnina prilagodbi pritom se odnosi na umanjenje na osnovi poslova oplemenjivanja i kvazitransita, što neznatno ublažavaju ostale prilagodbe. Detaljna sektorska struktura međunarodne razmjene robom koja je predmet oplemenjivanja (u razdoblju 2014. – 2019.) pokazuje da se izdvajaju djelatnosti proizvodnje kože i srodnih proizvoda te proizvodnje odjeće, čiji zajednički udio premašuje trećinu. S relativno većim udjelima još se izdvajaju djelatnosti proizvodnje gotovih metalnih proizvoda, proizvodnje računala te elektroničkih i optičkih proizvoda, kao i proizvodnje strojeva i uređaja. Na spomenutih pet glavnih djelatnosti odnose se oko dvije trećine ukupne vrijednosti izvoza robe koja je predmet oplemenjivanja. U promatranom je razdoblju ukupna vrijednost oplemenjivanja bila relativno stabilna i iznosila je oko 1,0 mlrd. eura godišnje, dok se istodobno povećao relativni udio kvazitransita te je umanjenje na ovoj osnovi u 2019. iznosilo 1,6 mlrd. eura. Ukupno je svim prilagodbama vrijednost robnog izvoza koju objavljuje DZS za potrebe platne bilance umanjena za otprilike 15% godišnje u posljednje tri godine.

Slika D7. Prilagodbe robnog izvoza i uvoza u platnoj bilanci

a) Izvoz



b) Uvoz



Izvori: DZS; HNB; izračun autora

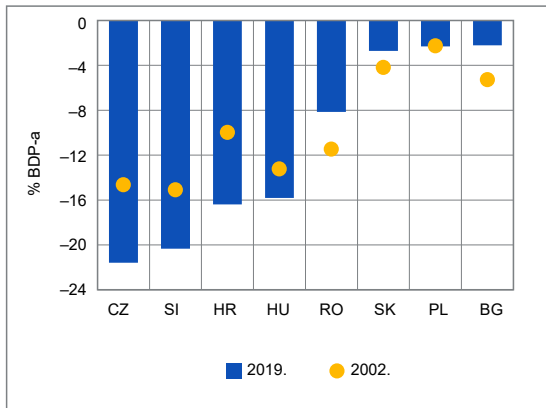
Ukupna vrijednost prilagodbi na strani robnoga uvoza (Slika D7.b) manja je i u apsolutnim i relativnim terminima u odnosu na prilagodbe robnoga izvoza. Tako je vrijednost robnoga uvoza u platnoj bilanci u 2019. bila za 1,7 mlrd. eura manja od vrijednosti prema podacima DZS-a, dok je ta razlika 2014. iznosila 1,1 mlrd. eura. Izraženo u relativnim terminima, platnobilančnim se prilagodbama vrijednost uvoza prema podacima vanjskotrgovinske statistike umanjuje za oko 8%. Glavni činitelji umanjenja su kvazitransit (0,9 mlrd. eura u 2019.), prilagodba za cif/fob klasifikaciju (0,8 mlrd. eura) i oplemenjivanje (0,7 mlrd. eura). S druge strane, ova umanjenja ublažava procjena vrijednosti uvoza rabljenih vozila od strane fizičkih osoba, koja je porasla s 0,1 mlrd. EUR u 2014. na 0,4 mlrd. EUR u 2019., te ostale prilagodbe, koje su u 2019. iznosile 0,4 mlrd. EUR.

Naposljetku, valja reći kako su razlike između vrijednosti robne razmjene prema vanjskotrgovinskoj i platnobilančnoj statistici uobičajene prema međunarodnim statističkim standardima. Pritom se Hrvatska posebno ne izdvaja po relativnoj vrijednosti platnobilančnih prilagodbi u odnosu na druge zemlje SIE-a (Slika D8.). Veće umanjenje robnoga izvoza bilježi se u Češkoj i Sloveniji, a podjednaka se vrijednost ostvaruje u Mađarskoj. Istodobno je po umanjenju robnoga uvoza Hrvatska nešto ispod prosjeka usporedivih zemalja.³⁰

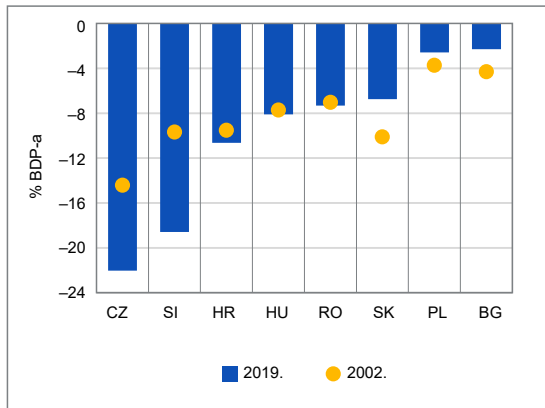
³⁰ Izraze li se platnobilančne prilagodbe vanjskotrgovinskih podataka u postotku BDP-a, prosječno su godišnje one u razdoblju 2014. – 2019. u Hrvatskoj iznosile –4,1% BDP-a na strani izvoza odnosno –3,4% BDP-a na strani uvoza, dok je prosjek preostalih sedam odabranih zemalja –7,1% BDP-a odnosno –6,3% BDP-a.

Slika D8. Umanjenje robne razmjene u platnobilančnoj statistici zemalja SIE-a

a) Izvoz



b) Uvoz



Napomena: Na slici je prikazana razlika između vrijednosti robnoga izvoza (uvoza) u platnobilančnoj statistici i vanjskotrgovinskoj statistici izražena u postotku vrijednosti prema vanjskotrgovinskoj statistici.

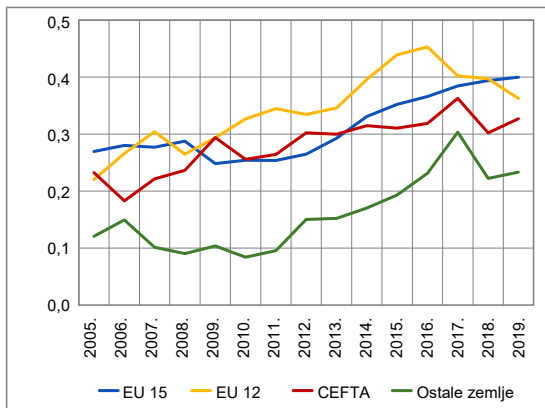
Izvori: Eurostat; izračun autora

Tablica D1. Klasifikacije proizvoda prema tehnološkoj i faktorskoj intenzivnosti

Intenzivnost	Proizvodi
	Klasifikacija proizvoda prema tehnološkoj razini
Nisko tehnološka ili resursno intenzivna	Hrana, piće i duhan Tekstilni proizvodi, uklj. kožu, odjeću i obuću Proizvodi od drva, uklj. namještaj
Nisko tehnološka	Proizvodi od papira Proizvodi od nemetalnih minerala Osnovni metali, uklj. željezo i čelik te obojene metale Prerađeni proizvodi od metala
Srednje tehnološka	Kemijski proizvodi, isklj. farmaceutske proizvode Poljoprivredni i industrijski strojevi Prijevozna sredstva
Visoko tehnološka	Električni strojevi, aparati i uređaji Medicinski i farmaceutski proizvodi Znanstveni i kontrolni instrumenti, optički uređaji
	Klasifikacija proizvoda prema faktorskoj intenzivnosti
Proizvodi intenzivni sirovinama	Hrana i žive životinje Sirove materije (osim goriva) bez tekstilnih vlakana Mineralna goriva i maziva bez el. energije Životinjska i biljna ulja i masti Umjetna gnojiva
Radno intenzivni proizvodi	Tekstilna vlakna i otpaci Osnovni prerađivački proizvodi Razni gotovi proizvodi
Kapitalno intenzivni proizvodi	Pića i duhan Električna energija Anorganski kemijski proizvodi; proizvodi za bojenje i štavljenje Proizvodi od kaučuka Željezo i čelik; obojeni metali Cestovna vozila
Proizvodi intenzivni znanjem koji se lako imitiraju	Kemijski proizvodi Medicinski i farmaceutski proizvodi Uredski strojevi i aparati za telekomunikacije
Proizvodi intenzivni znanjem koji se teško imitiraju	Strojevi i prijevozna sredstva Znanstveni i kontrolni instrumenti Fotoaparati, optički proizvodi, satovi Plastične tvari u primarnim oblicima

Izvori: prema Orszaghova i sur. (2013.), Lall (2000.) i Yilmaz (2005.)

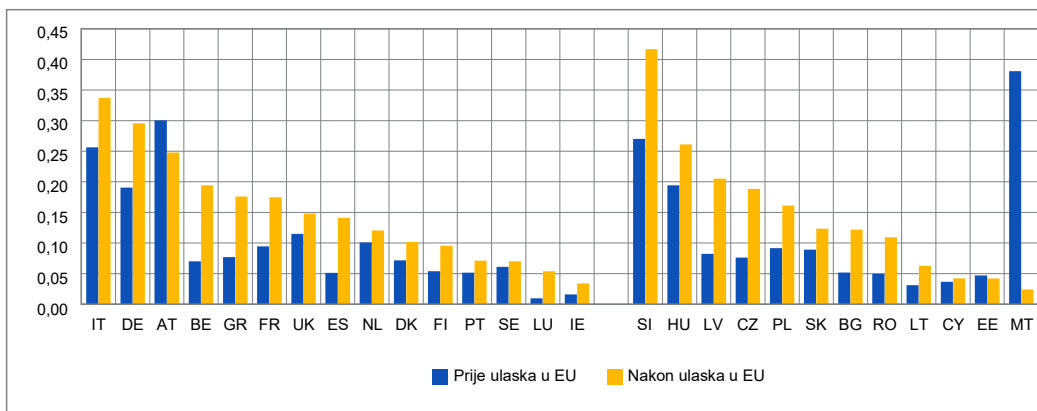
Slika D9. Unutarsektorska trgovina Hrvatske po grupacijama zemalja trgovinskih partnera



Napomena: Izračunato prema podacima za pojedine zemlje ili grupacije zemalja dezagregiranima na razini pet znamenki SMTK-a.

Izvori: Eurostat; izračun autora

Slika D10. Unutarsektorska trgovina Hrvatske s pojedinim članicama EU-a



Napomena: Izračunato prema podacima za pojedine zemlje dezagregiranima na razini pet znamenki SMTK-a.

Izvori: Eurostat; izračun autora

IZDAVAČ

Hrvatska narodna banka
Trg hrvatskih velikana 3
10000 Zagreb
T. +385 1 4564 555
www.hnb.hr

GLAVNI UREDNIK

Ljubinko Jankov

UREDNIŠTVO

Vedran Šošić
Gordi Sušić
Davor Kunovac
Maroje Lang
Davor Galinec
Maja Bukovšak
Dražen Odorčić
Boris Cota
Tomislav Ridzak
Evan Kraft
Ante Žigman

IZVRŠNI UREDNIK

Katja Gattin Turkalj

LEKTORICA

Sanda Uzun-Ikić

DIZAJNER

Vjekoslav Gjergja

GRAFIČKI UREDNIK

Slavko Križnjak

PRIJELOM I GRAFIČKA PRIPREMA

Gordana Bauk

Navodi u tekstu stavovi su autora te ne moraju nužno izražavati stajalište ili mišljenje Hrvatske narodne banke.

Molimo korisnike ove publikacije da pri korištenju podataka obvezno navedu izvor.

ISSN 1334-0085 (online)